

4

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Елена ПРОДАНОВА, Анатолий МИЛКОВ, Кристина НИКОЛОВА

2021

Елена ПРОДАНОВА, Анатолий МИЛКОВ, Кристина НИКОЛОВА

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

4

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу.
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Роден край за нас – Україна,
Тук е всичкото омайно,
И от края и до края
Ние сме родени в рая.
Българско със украинско
Заедно да бъдат искат.
И степта, и планини –
Всичко за харесване.
Най – любимата Родина –
Наша славна Україна!

Виталий Бошков

Моя страна, моя България!
Моя любов, моя България!
Моя тъга, моя България,
При теб ме връща вечно любовта.

(Из Васил Андреев)

Олена ПРОДАНОВА, Анатолій МІЛКОВ,
Христина НІКОЛОВА

БОЛГАРСЬКА МОВА

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти

Елена ПРОДАНОВА, Анатолій МІЛКОВ,
Кристина НІКОЛОВА

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Учебник за 4. клас на средните
общообразователни училища

Львів
Видавництво «Світ»
2021

УДК 811.163.2(075.3)

П 78

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 № 53)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Проданова О.

П 78 Болгарська мова : підруч. для 4 кл. закл. заг. серед. осв. /
О. І. Проданова, А. М. Мілков, Х. В. Ніколова. – Львів : Світ,
2021. – 136 с. : іл.

ISBN 978-966-914-317-4

Підручник є концептуальним продовженням підручників з болгарської мови для початкової школи. Запропонований матеріал підручника допоможе урізноманітнити зміст уроків з болгарської мови, зробити уроки цікавими, пізнавальними. Завдання, тексти, вміщені у підручнику, сприятимуть формуванню в учнів ключових компетентностей, наскрізних умінь, організації самостійної діяльності, удосконаленню навичок письма, читання, говоріння, розвиватимуть пізнавальні здібності учнів. Підручник відповідає чинній програмі Міністерства освіти і науки та Державному стандартіві початкової загальної освіти. Для учнів четвертого класу, вчителів початкових класів, а також батьків.

УДК 821.163.2(075.3)

ISBN 978-966-914-317-4

© Проданова О. І., Мілков А. М.,
Ніколова Х. В., 2021
© Шутурма М., ілюстрації, 2021
© Видавництво «Світ», оформлення, 2021

1. Прочетете написаното в първата и във втората колонка. Сравнете. В кой случай можем да говорим за текст и в кой – за отделни изречения? Защо?

<p>Полето</p> <p>Зелена до пояс трева покрива полето. Тя като море селюшка от прохладния вятър. Нивите шумят. Класовете им се кланят насам-натам. По синьото небе не се вижда ни едно облаче. Слънцето суши росата по тревата.</p> <p><i>(Из Любен Каравелов)</i></p>	<p>Зелена до пояс трева покрива полето.</p> <p>Водата на българските чемши е бистра и прохладна. Самолетът кацна в Киев, столицата на Украйна. Маричка и Арсен заминаха на пътешествие в България. Числата, които имат повече от два делителя, се наричат съставни.</p> <p>Болград е основан на мястото на българското селище Табаки през 1821 година.</p>
--	--

Текстът се състои от изречения, които са свързани по смисъл.

- Когато преразказвате устно епизод от приказката на Йосиф Нунев «Градината на народите», ще образуват ли изреченията ви текст? Защо? Ако напишете съчинение «Обичам Украйна», как ще докажете, че сте създали текст? Кой от двата текста е устен и кой писмен?
- Текстовете, които създаваме, могат да бъдат в устна и писмена форма.
- Когато създаваме устни текстове, спазваме правоговорните правила.
- Когато създаваме писмени текстове, спазваме правописните правила.

1. Какво научихте за текста?

Попитайте своите съученици и съученички какво знаят за типовете на текст.

Проверете себе си

Текстът може да бъде повествование (укр. розповідь), описание (укр. опис), разсъждение (укр. міркування).

2. Прочетете внимателно двата откъса от приказката на Ангел Каралийчев «Великанът и Ламята» и ги сравнете. По кой от тях може да се нарисува картина, а по кой от може да се направи филм?

В най-голямата морска дъболчина, където владее вековен мрак, живееше Старата Ламя... Очите ѝ бяха по-големи от прожектори... Опашката ѝ беше толкова дълга, че когато замахваше и удряше с нея водата, морето

разделяше на две. Огромни вълни плискаха бреговете. Гърбът ѝ беше покрит с плочки от стомана, коремът ѝ с люспи от сребро. Ноктите ѝ се забиваха стръвно и можеха да откъртят цели канари. Устата ѝ зееше като пещера.

Великанът грабна този меч, яхна коня, наведе се, целуна десницата на дядо Ивана и потегли на бой срещу Ламата. Дядо Иван изпроводи Великана, благослови го и – нали беше могъосник – изпече в своята фурна само един хляб, разчупи го и нахрани всичките бежанци, които му бяха дошли на гости.

1. Какво научаваме за Ламята от първия текст?
2. Чрез какво се описва Ламята?

Писателят е направил **описание** на Ламята.

Описанието представя признаци на различни предмети, лица, явления.

3. Какво научаваме за великана от втория текст?
4. Чрез какво е представен великанът?

Писателят предава последователно действие след действие. Той е използвал повествование – разказва за действия, които следват едно след друго.

Повествованието предава развитието на събития, действия, случки.

В текста може да има

само описание	само повествование	описание и повествование
---------------	--------------------	--------------------------

Сравнете описанието на Ламята в приказката «Великанът и Ламята» с описанието на ламята от речника на българския език. Кое от двете описания е художествено и кое е научно?

Ламя – според народните вярвания приказно същество, което има вид на чудовище с една, две, три, седем или девет кучешки глави, дълга змийска опашка, покрита с люспи. Обитавало пещери и езера и причинявало на хората само пакости.

В разговорния стил може да се направи описание на: сграда, магазин, лека кола, дреха и др. Такова описание е битово.

Художествен стил <i>художествено описание</i>	Научен стил <i>научно описание</i>	Разговорен стил <i>битово описание</i>
--	---------------------------------------	---

Хайде да рисуваме

1. Колко са епизодите в приказката? Нарисувайте един от епизодите, който ви хареса най-много.

Разсъждението доказва определено твърдение с помощта на различни аргументи.

3. Прочетете текста. Съдържа ли той елементи на разсъждение?

Днес всеки човек на Земята разбира важността на спорта, но много често сам се оказва далеч от занятията по физическа култура. На един не му стига време, на друг – търпение. Приобщават се към спорта до екраните на телевизора, «блестейки» за обичаните отбори по футбол, хоккей и т.н. Защо е важно да спортуваш?

Първо, развиват се бързина, пъргавост, гъвкавост.

Второ – издръжливост. Тренираният човек може да издържа големи физически натоварвания.

Трето, ако човек редовно спортува, той може да избяга от мнозина болести, преди всичко – простудни. Когато бях малка, много често боледувах.

Родителите ме дадоха в секция по плуване. Сега аз «забравих пътя» към лекаря.

Ето защо за всеки човек е важно да спортува.

Марина Цветкова

4. Разделете се на три групи. Прочетете трите текста. В кой от тях е използвано описание, в кой – повествование, а в кой – разсъждение? Докажете това.

Дядо Велко мина под сливите, натежали от плод и дъждовна роса, и спря под ябълката. Опря тояжката си върху белия дънер, седна на търкулнатото вехто колело и се загледа към окъпаните светнали ниви.

Едно пиле припна над главата му и отърси клоните. Едри капки заваляха над стареца. Той вдигна сивите си очи нагоре.

(Из Ангел Каралийчев)

Всеки от нас има една Родина. Преди всичко това е онова място, където сме родени и пораснали. Второто, Родина – това е нашата родна държава. Не е възможно да смениш Родината си, както не е възможно да смениш своите родители, онези, които ни дадоха живот. Аз мисля, че там, където човек е роден, там той трябва да проживее живота си да измине своя път до края. За мене такава Родина е моята родна Украйна.

Сигурна съм, че за истински украинец не може никъде да е по-хубаво, отколкото на родната земя.

Украинци – това е не само велика и могъща нация, това е едно огромно гостоприемно семейство. Родината за мене е най-святата дума на земята, а майката на Родината за мене е Украйна. Аз много обичам своята родна Украйна.

Щастлива съм от това, че съм родена и живея именно в Украйна. Обичам родната земя за нейните неописуемо красиви и безгранични простори. Излезеш в полето и не можеш да отведеш очи от цялото море на узряло жито, което се издига като непристъпна стена. Такава красота милува чарува душата ми.

В нашата държава са най-умните в света хора. Най-богатата земя. Аз съм една от украинките, аз съм гражданка на Украйна. Тук съм родена, тук мина детинството ми, тук ще възпитвам децата си и ще направя за своята държава всичко, което ще зависи от мене.

Аз съм сигурна, че Украйна е могъща и миролюбива държава. Ние можем да растем заедно с нея. Аз искрено вярвам в най-хубавото.

(Из Олга Минченко)

Седя на гладко отрязания дънер и чета. Горската поляна е пуста. Лятно пладне. Пчелите едва намират сили да жужат между цветята. Листата на дърветата висят безжизнени. И птиците дори са се изпокрили на сянка.

(Из Иван Василев)

5. Докажете своето мнение по въпроса.

Трябва ли да обичаш родината си?

6. Опишете един от братята и сестрите си. Обърнете внимание на това как изглежда, как се облича, какъв/каква е по характер и т.н.

7. Разкажете писмено интересна случка от живота си. Препишете само глаголите, които предават развитието на събитието.

Припомнете какво знаете за структурата на текста.

Проверете себе си

Текстът има своя структура: **увод, изложение, заключение.**

Увод – начало на текста. Той подготвя събеседника за това, какво ще му съобщим.

Изложение – основна част, която съдържа главното в текста.

Заключение – завършек, който свидетелства, че ние сме казали всичко по темата.

Работа в групи

1. Прочетете изреченията. Свържете ги в текст.

ГУЗЕН НЕГОНЕН БЯГА

Изведнъж един селянин ахнал, че на крадеца шапката гори. Натрупали се селяните на площада и смятали как да хванат крадеца. Така крадецът сам се открил. Веднъж в едно село разграбили парите на един човек. Тогава един млад момък бързо уловил шапката от глава та си и я прехвърлил на земята.

Народна приказка

2. Прочетете текста. Определете неговата структура.

БОЛНИЯТ ЗЪБ

Емил и Лина се покатериха на покрива. Емил завърза болния ѝ зъб с канап и го закачи за един пирон. Лина застана до ръба на покрива. Долу Ида беше затиснала очи от страх. Лина се разтрепера и завайка. Тогава Емил я боцна в гърба и тя полетя от покрива с писък. Всички чуха едно плоп, но то бе, когато гвоздеят се изтръгна от гредата. Сега Лина леже-

ше в сеното, зъбът си стоеше на мястото, а на канапа висеше гвоздеят.

(Из Астрид Линдгрен)

3. Прочетете стихотворния текст. Защо авторът го е озаглавил именно така? Поправете неправилните знаци на края на изреченията в стихотворението на Лиляна Стефанова.

ДЪЖД ЛИ?

Летен дъжд ли се излива.
Дъжд ли. Татко пак полива.
Чуй, тревата се обажда:
– Дай вода, умрях от жажда?
– Ще увяхна, помогнете? –
ми се моли синьо цвете!

– Татко, дай да ги поляя?
Сам ще видиш, че умея.
Гледай, хич не съм страхлива?
Но маркучът се извива
Все към роклята ми скъпа...
Опа, цяла ме окъпа?

Проверете себе си

Заглавието е име на текст, книга и т.н.

4. Препишете текста и го озаглавете.

Слънцето е малка звезда.
Топли с лъчите си мнозина. Ан-
тарес пък е звезда гигант. Тя
е безкрайно далеч. Въпреки това
светлината ѝ стига до нас. Някои
звезди обаче никому нищо не

дават. Те само вземат. Поглъщат метеори и електрони. Самите те не пропускат нито лъч светлина. Така едни звезди дават всичко от себе си. Други всичко прибират. Първите наричаме светила. Вторите – черни дупки във Вселената.

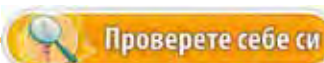
Николай Шейнов

5. Напишете текст със заглавие «Какво би станало, ако слънцето не изгрее».

Темата на текста – това, за което се говори в него.

Основна мисъл на текста – това, което авторът иска да внуши на читателите със съдържанието на текста.

6. Определете темата и основната мисъл на прочетените текстове.

7. Прочетете текста. Коя е темата на текста? Какви подходящи заглавия можете да предложите? С кои думи и изрази авторът е свързал изреченията в текста?

Великият английски пътешественик Джеймс Кук направил първото си пътешествие в Австралия. Той попитал как е името на едно от животните. Мореплавателят бил удивен от странния вид на неизвестното животно, скачащо на задните си крака, и то доста високо и надалече. Местните жители отговорили «кенгуру», което на техния език означавало «не разбирам».

(Из списанието)

8. Прочетете стихотворния текст. Открийте темата му и основната мисъл. Каква е връзка между заглавието и темата?

РОДНА СТЯХА

Бяла, спретната къщурка,
две липи отпред.
Тука майчина милувка
сетих най-напред.

Тука, под липите стари
неведнъж играх;
тука с весели другари
скачах и се смях...

Къщичке на дните злати,
кът свиден и мил!
И за царските палати
не бих те сменил!

Ран Босилек

Тема
3

Редактиране на текста. Видове редактиране

Какво означава думата **редактирам**?

В съчинение на тема «Моят град» ученици от 4 клас са разказали за града, в който живеят. Учителят установява, че са допуснати различни грешки. При поправката той съкращава неуместните повторения, прибавя нови думи, отстранява правописните грешки, поправя неправилно употребените препинателни знаци.

С всички тези промени учителят е подобрил текстовете на съчиненията, или, както се казва – той ги е **редактирал**.

Редактирам текст означава извършвам промени в него с цел да го подобра. Всяка промяна в текста се нарича **редактиране**.

Редактирам – преработвам, преправям.

1. Допълнете пропуснатото в определението.

Редактирам – _____ речта, за да стане _____ и по-изразителна.

2. Колко вида редактиране има?

Редактиране чрез съкращаване – отстраняват се излишните думи и изрази.

Живея на малка , тиха и безшумна уличка.	Съкращаваме думата малка , защото умалителното съществително уличка означава малък предмет. Думите тиха и безшумна са синоними, затова зачеркваме едната от тях.
Край нашия малък жилищен блок израстнаха високи многоетажни сгради. На нейя се намира (е) училище то ни.	Това се отнася и за думите високи и многоетажни . Щом са многоетажни, сградите са високи. Запетаята след тиха е излишна. Защо? В думите израстнаха и нейя буквите т, й са излишни.

2. Редактирайте, като отстраните излишните думи в текста от «Старогръцки митове».

ОТКЪДЕ ЕХОТО Е ПОЛУЧИЛО ИМЕТО СИ

Според гръцката митология Ехо била хубава и красива девойка, но с непрестанното си бърборене и говорене тя нервирала повече да не приказва, а само да повтаря и изговаря последната дума, която е чула. Посърнала от мъка, тъжната и нещасна девойка се скрила в гората. Според легендата ехото, което понякога чуваме, е гласът на нимфата Ехо.

3. Редактирайте изреченията чрез съкращаване. Напишете новите изречения. Защо се наложи да редактирате?

Жената се сепна от гласа на продавача, който продаваше. – Децата се движеха, като вървяха весело. – Веднага те се отправиха незабавно в гората. – Народът винаги ще помни неговия безпримерен подвиг и не ще го забравят никога.

Редактиране чрез заместване – заменят се повторени или неправилно използвани думи, изрази и букви.

<p>На мой(я)та улица се намира нашия блок. До улицата (нея) се намира площадката на която играя. В зелените пощт(щ)и раз(с)тат борчета.</p>	<p>Правописните грешки са поправени чрез заместване: й→я; -я→-ят; т→д; шт→щ; з→с.</p> <p>Има неуместни повторения: улица-улицата; се намира – се намира. Затова е редактирано началото на второто изречение: До нея е площадката, на която играя.</p>
--	---

4. Редактирайте текста на народната приказка, като замените повторените думи с техни синоними.

ТОРБАТА С ЛЪЖИТЕ

Настрадин Ходжа срещнал Хитър Петър и му казал:

– Кажи ми една лъжа.

– Ще кажа, ходжа, но първо трябва да изчитам до дома да си взема торбата с лъжите – казал Хитър Петър.

Настрадин Ходжа напразно чакал чак до вечерта. На другия ден отново срещнал Хитър Петър и му казал:

Вчера ти казах да ми кажеш една лъжа, а ти взе, че избяга.

– Та нали те накарах цял ден да ме чакаш. От това по-голяма лъжа имали? – казал Хитър Петър.

5. В коя дума са допуснати най-много грешки: утивам, уфчар, осмифка, потскачът, безрассъдна, изкренна, прираскас?

Редактиране чрез размятане – размятват се думите, изразите, изреченията в текста в правилен ред.

По асфалтираната ни улица минават коли, но тя не е шумна много. От двете ѝ страни се намират градинки и дървета в, които обичам да играя.

Словосъчетанието шумна много е неправилно. Казва се много шумна. Думите градинки и дървета се размятват, защото се играе в градинки, а не в дървета. Запетаята се пише пред предлога – в които.

6. Редактирайте, като разместите думите в изреченията от текста на Ран Босилек.

НЕ БИЛИ НЕГОВИ

Гламчо цървули си купил нови. По пътя заспал към дома под едно дърво. Минали пътници и новите цървули му взели. После селянин минал друг. Рекъл му и го събудил:

– Прибери си караката, че и без чорапи ще останеш!

– Но тези не са мои крака! Моите бяха с цървули нови!

Редактиране чрез прибавяне – добавят се пропуснати думи, за да стане описанието по-точно и по-образно.

Нашата улица се нарича «Тарас Шевченко». Тя побелява. Липите са окичени с пухкав снежец.

Не е ясно кога побелява улицата, затова прибавяме през зимата.

7. Добавете пропуснатите думи в описанието по картина от «Детска енциклопедия».

ЕДЕЛВАЙС

Еделвайс е V цвете. То се среща по V върхове, между V пукнатините на V скали. То има V стъбло, V листа, покрити с V власници. Цветовете му приличат на V звездичка. Късането му е V забранено със закон.

Помощ: зелени, мъхести, малка, строго, планинско, високи, стръмни, нежно.

8. Прочетете съчинението на ученика. С кои начини на редактиране можете да го подобрите? Напишете новия текст.

ЗИМА

Зимата вече мина, но аз си спомням още за нея.

Всичко е бяло. Децата играят и пеят, скачат и се въргалят. Някои играят на снежни топки, а други правят снежни човеци.

Снегът блести на слънцето. Някои деца приличат на снежни човеци.

Всичко е замръзнало и скърца. Често вали сняг. Хората са се облекли много топло. Всеки бърза да се прибере

вкъщи на топло, но има хора и навън. Има много красиви пейзажи. Всичко е хубаво.

Ученикът, автор на съчинението, не е съгласен с предложението на своя другар да се редактира глаголът **скърца** чрез заместване. Вие на какво мнение сте? Защо?

Ученикът, автор на съчинението, не е съгласен с предложението на своя другар да се редактира глаголът **скърца** чрез заместване. Вие на какво мнение сте? Защо?

Ученикът, автор на съчинението, не е съгласен с предложението на своя другар да се редактира глаголът **скърца чрез заместване. Вие на какво мнение сте? Защо?**

9. Разкажете писмено за лятната ваканция. Редактирайте взаимно текстовете си. Кои видове редактиране използвате.

Проверете себе си

При повторени думи се използва:

- а) редактиране чрез разместване;
- б) редактиране чрез заместване;
- в) редактиране чрез прибаване;

Кой израз е редактиран:

- а) викам му да дойде;
- б) боледува от болест;
- в) обеща да помогне.

Тема
4

Стилове на текста. Работа върху художествени и научно-популярни текстове

Стилът е начин на говорене (писане), при който се използват думи, изрази и изречения, подходящи за общуване при дадена обстановка.

Науката за стиловете се нарича **стилистика**.

Текстът е от **разговорен стил**, когато начинът на говорене се определя на неофициална обстановка и се цели размяна на мисли и впечатления между близки хора.

1. Прочетете текста.

- Петьо, ела бърже, виж!
- Какво? А, гущерче!
- Защо стои така, не мърда?
- Обича топлото, припича се.
- Ама я погледни! Той май няма опашка!
- Някой го е хванал и тя се откъснала. Спасил се е.
- Хайде да го хванем!
- Остави го. Нека си живее. Гущерчето е полезно животно.

Докажете, че текстът е разговорен.

2. Прочетете текста. За какво се разказва в откъса от приказката «Майчина сълза»? С кои думи и изрази авторът разкрива преживяванията на старата лястовица и на малкото лястовиче?

Търкулна се лятото. Потъмняха гроздовите зърна. Пукнаха се пъпките на димитровчетата в градината. Почнаха да се събират лястовичките по телеграфните жици. Те се готвеха за път. Жиците заприличаха на броеници.

Една сутрин старата лястовичка смъкна своята саката рожба в градината и рече:

– Мило дете, ние днес ще заминем на юг. Ти не можеш да летиш. Затуй ще останеш тука, ето в онуй гърне съм ти нагласила мека перушина...

– Благодаря, майчице, дете си се погрижила за мене! – промълви сакатото и, за да скрие сълзите си, навря главица под крилото на майка си, и притихна.

Всички си отидоха. Занизаха се мрачни дни. Заваля дребен дъждец...

(Из Ангел Каралийчев)

За да въздейства на читателите си, за да ги развълнува, авторът разкрива преживяванията на старата лястовица и на малкото лястовиче. Той им придава човешки качества: лястовиците говорят, изразяват чувствата си, страдат... Приписани са човешки качества и на капката. С помощта на олицетворение капката като че ли оживява. Тя е като уморен човек, който разказва, въздиша и страда.

С нарисуваната есенна картина се внушава мисълта за безграничната скръб на майката и нейната рожба.

Авторът постига въздействие върху читателите с употребата на разнообразни езикови средства: синоними (промълви-каза), умалителни думи (главица, дъждец, майчице), думи с переносно значение (търкулна се лятото), олицетворение (капката и птичето мислят, говорят и тъгуват като хората); сравнение (жиците заприличаха на броеници и др.).

Стилът на приказката «Майчина сълза» е художествен.

Потърсете и други подобни езикови средства в произведението.

Художественият текст въздейства върху чувствата и мислите на читателя (слушателя). Писателят изразява своето отношение към това, за което разказва, чрез подбор на художествени езикови средства.

Всяко художествено произведение: приказка, стихотворение, разказ, роман и др. е художествен текст.

В текстовете с научен стил се употребяват думи и изрази, които се срещат най-често в учебниците и научните съчинения.

Например: делимо, делител, съществително, правоъгълник, синоними, олицетворение. Тези думи и изрази се наричат термини.

3. Прочетете текста. Определете темата му. Докажете, че текстът е в научен стил. Запишете думи и изрази, които показват, че текстът принадлежи към научния стил.

Есента е един от четирите сезона в умерения пояс, заедно с пролетта, лятото и зимата. В метеорологията се използва различна конвенция – есенни са месеците септември, октомври и ноември в Северното полукълбо и март, април и май в Южното.

Есента е преходен сезон с понякога доста високи температури в началото (циганско лято) и умерени до по-ниски към края, когато зимното слънцестоене (около 21 декември в Северното полукълбо и 21 юни в Южното полукълбо) бележи астрономическото начало на следващия сезон.

(Из енциклопедия)

Научно-популярният текст има за цел да обясни научния текст на значително по-широка читателска аудитория в сравнение с научния. При него също може да се използват специализирани термини, но те са обяснени предварително.

4 . Прочетете текста. Определете темата и основната му мисъл.

Аквариумът не е толкова просто нещо. Започващите аквариумисти често купуват на пазара рибки, които им харесват, донасят ги у дома, наливат в аквариума вода от водопровода и веднага пускат в него своите питомци. А след определено време наблюдават в своя аквариум мъртви рибки, които плуват нагоре с коремчето. За да не стане това с вас, не се обзавеждайте с аквариум по-рано, откакто разберете как правилно това се прави.

Аквариумът с живи същества е едно от най-популярните увлечения. Аквариумът донася голямо естетическо удоволствие, а монотонното движение на рибките благотворно влияе на психиката на човека, отвлича от неприятни мисли, предизвиква положителни емоции. Даже кратковременното наблюдение върху населението на аквариума успокояващо действа на нервната система, сваля стреса, нормализува кръвното налягане.

Преди да купите аквариум, задайте си няколко въпроса:

– Аквариум с какъв размер ще се събере във вашия апартамент и ще можете ли да си го позволите?

– Какви рибки бихте искали да завъдите: големи или малки (в зависимост от размерите на аквариума), сладководни или морски, тропически или хладноводни?

– В какви условия те се съдържат и как се държат?

– Ще могат ли те да живеят във вашата водопроводна вода и, ако не, готови ли сте към трудностите и разноските, за да им създадете необходими условия?

– Ще могат ли рибките мирно да сосъществуват?

– Искате ли да отглеждате в аквариума растения?

– Ще се хранят ли рибките с тях?

Главната грешка. Купуването на аквариума и пуцането на рибки в него в същия ден е пряк път към бедата!

Дори и засажденият с растения язовир още не е готов да приеме жители. Той едвам-едвам се е родил, не е «задишал», «не е започнал да работи». На рибките в него ще е лошо.

Аквариумът трябва около една седмица да бъде без рибки. След 2–3 дни водата ще потъмнее, В никакъв случай не е променяйте. След 5–7 дни водата ще посветлее. Сега е време да се засели язовира с рибки. А да се залива аквариумът с вода и да се садят в него растения може едновременно.

(Из Д. Костина)

1. Кой въпроси трябва да си зададем, преди да купим рибки за аквариума?
2. Какво трябва да направим, за да ни оцелеят рибките?
3. Каква е ползата от аквариумните рибки за хората?

Хайде да играем

Представете си, че сте дошли в магазина, за да си купите аквариум и рибки. Създайте диалог между продавача и купувача.

5. У дома със семейството си намерете материал и подгответе кратка презентация за аквариумите.

Проверете себе си

Кажете на съучениците и съученичките си, а след това и на семейството си, на каколко е бил полезен днешният урок.

Тема
5

Изречение. Главни части на изречението

Дума или група думи, които изразяват цялостна мисъл, се нарича изречение.

Изречението (укр. речення) е основна единица на свързаната реч; чрез изречението изразяваме мисли и чувства. Думите в изречението са свързани граматически (**Той на ходя училища** не е изречение, защото думите не са свързани граматически и не изразяват мисъл, но **Той ходи на училище** е изречение, защото думите са свързани граматически и изразяват конкретна мисъл). **Изречението в устната реч е оформено интонационно, а в писмената – пунктуационно.**

1. В лявата и дясната колонка са дадени думи. Кои от тях образуват изречение? Защо?

Леда Гео Милева е българска поетеса, преводачка, детска учителка. Тя е автор на стихове и пиеси за деца и на преводи от английски, руски и френски. Леда Милева е родена на 5 февруари 1920 г. в София в семейството на поета Гео Милев. Тя е по-голямата от двете дъщери на поета.

Поетеса, учителка, стихове, деца, родена, София, в семейството, по-голямата, дъщери.

(1920–2013)

2. Спомнете си какво знаете за главните части на изречението. Какво образуват те?

Проверете себе си

Главните части на изречението са подлог и сказуемо. Те образуват граматическа основа на изречението.

Подлогът (укр. підмет) е думата, която показва кой извършва действието.

Сказуемото (укр. присудок) е думата, която показва какво действие се върши.

Някои изречения имат само главни части.

3. Препишете началото на народната приказка, определете границите на изреченията. Подчертайте главните части.

Един цар имал хубава градина сред градината растяло златно дърво дървото раждало ябълки по пладне цъфтяло вечер завързвало и нощем ябълките узрявали ала нещо идвало и ги изязждало.

4. Препишете изреченията. Подчертайте главните части. Задължителни ли са два основни члена за граматичната основа на изречение?

1. Мирише на сухо сено. 2. Сняг затрупа пътя. 3. Лодката беше разбита от вятъра. 4. Рано се стъмва. 5. Сутрин вали. 6. Тъмна нощ.

Какво е вашето заключение?

5. Съставете изречения от тези думи.

НОС ЕМИНЕ Е ПЛЕНИТЕЛНО КРАСИВ!

Посетихме, есенна, го, нощ, една. Спокойно, морето, беше. Му, над, води, трептеше, безкрайна, сините, пътека, лунна. Останахме, пленени, до, красотата му, зори, ранни, от. Легенда, научихме, тук, старинна. Се хвърлили, пропаст, девойки, четиридесет, за да, български, не ги поробят, бездънна, в.

(Из Леда Милева)

Нос – мис

6. Подчертайте подлозите в текста на Петя Дубарова. С какви думи са изразени те? От кой род и число са?

ГОРСКИ СВЯТ

Обръщат цветята засмени лица,
кълвачът зачуква със клюна си чук,
разперва славейчето нежни крилца,
и цъфва във утрото пролетен звук.

Лисица лукава приглажда кожух
и точи зъбите си бързо вълкът,
а пиленца голи в гнездото от пух
писукат: „Как весел навред е светът!“

7. На какъв въпрос отговарят отбелязаните думи в текста на българската народна песен? Определете каква са част на изреченията.

РАБОТНО МОМЧЕ

Невеста момче си **хваля**:
«**Имам** си момче работно-
на ден си бразда **оре**,
в неделята – лехичка,
във месеца – погонче,
А в годината – нивичка.
Там, дете момче **ореше**,
пуста го дремка **нападна**,

закачи рало сред нива.
Пусто рало крушево,
дур да се момче **разбуди**,
пустото рало **поникна**,
даде си круши узрели.
Кога се момче **разбуди**,
с зрели се круши **наяде**.

8. Разделете се на групи. Разгледайте картините. Разкажете какво е нарисувано.

Спомнете си какво знаете за второстепенните части на изречението. Разкажете един на друг за тях.

 Проверете себе си

- ▶ Второстепенните части на изречението са допълнение (укр. додаток), определение (укр. означення) и обстоятелство (укр. обставина).
- ▶ Допълнението (укр. додаток) е второстепенна част на изречението, която пояснява сказуемото и означава предмет, който се засяга от глаголното действие.
- ▶ Допълнението се открива с въпросите: **какво?, на какво?, от какво?, кого?, с кого?, на кого?, от кого?**.
- ▶ Подчертава се с две черти, пресечени с една чертичка (\neq).

1. Препишете текста. Направете синтаксичен разбор на изреченията. Как открихте допълненията?

Пейчо обрал лозето. Докарал гроздето с една кула. Той даде гроздето на сиропиталището.

 Речник

Сиропиталище – дитячий будинок.

2. Прочетете изреченията от текста на упражнението 1 без допълнения. Какви промени настъпват в смисъла на изреченията? Какво се постига с употребата на допълненията?

3. Открийте допълненията в текста. Кои повторения е избягнала авторката с думите **го, го, ѝ ?**

Всички птици в двора се присмиват на грозното патенце.

Бият го, хапят го. Майката брани нещастната си рожба. Мъчно ѝ е за бедното пате.

(Из Донка Велчева)

- ▶ **Обстоятелството** (укр. *обставина*) е второстепенна част на изречението, която пояснява сказуемото и означава *кога, къде, как* се върши глаголното действие.
- ▶ Обстоятелството се открива с въпросите: **къде?, кога?, как?**.
- ▶ Подчертава се с две черти, пресечени с две чертички (**≠**).
- ▶ Видове обстоятелства: за време, за място, за начин.

За да намерим обстоятелството, правим синтаксичен разбор на изречението. Използваме вопросителни думи: Кога? Къде? Как?

Вечерта човекът го завел на реката.

Въпрос: Къде го завел човекът?

Отговор: **на реката** (на реката пояснява сказуемо **завел**).

Извод: **на реката** е обстоятелство.

Въпрос: Кога човекът го завел?

Отговор: **вечерта** (вечерта пояснява сказуемо **завел**).

Извод: **вечерта** е обстоятелство.

Разширено обстоятелство – обстоятелството се пояснява с друга дума.

4. Прочетете изреченията. Намерете обстоятелствата, определете вида им и ги сравнете. По кои думи се различават? Кое обстоятелство е разширено?

Ловецът навлезе в гората. – Ловецът навлезе в гъстата гора.

През ваканцията ходим на село. – През лятната ваканция ходим на село.

1. Сравнете обстоятелствата с разширените обстоятелства. Какво ново се съобщава с думите гъстата, лятната?
2. Сравнете първите и вторите изречения. В кои от тях мисълта е изразена по-пълно? Защо се налага да разширяваме обстоятелствата?

5. Прочетете текста. Докажете, че във всяко изречение има обстоятелства. Определете ги по вид.

Преди малко над града премина буря... Плачевно шумяха и се огъваха дърветата под разюзданата стихия. Хората бягаха по улиците и се криеха. (Из Елин Пелин)

6. Кои обстоятелства в изреченията са излишни? Защо?

Веднага и без да се бавят, те се отправиха незабавно в гората. Храбрите опълченци смело и безстрашно защищавали прохода. В класната стая учениците оживено спорили там.

- ▶ Определението е второстепенна част на изречението, която пояснява подлога, допълнението, обстоятелството.
- ▶ Определението се открива с въпросителните думи: **какъв?, кой?, чий?**
- ▶ Подчертава се с вълнообразна линия (~).

Определение – пояснява подлога, допълнението, обстоятелството. Определението разширява частите на изречението. С него се образуват разширени части – разширен подлог, разширено допълнение, разширено обстоятелство.

7. Препишете текста. Подчертайте определенията. Посочете мястото им спрямо поясняваната дума.

Сбогом, високи балкани,
върхове, урви, скали,
ето застилат ви ранни
есенни, тънки мъгли.
Сбогом, зелени дъбрави,
тихи, прохладни гори,
пълни поляни със здравец,
който ме кани: – Поспри!

(Из Елисавета Багряна)

Тези определения се наричат **съгласувани** (укр. – узгоджені). Съгласувано определение – съгласува се по род и число с думата, която определя, и стои пред нея.

8. Каква е ролята на определенията в текста?

МОМИНА СЪЛЗА

Момината сълза е разпространена из широколистните гори и тревистите места. Белите ѝ цветове приличат на назъбени камбанки. От тънкия ѝ корен излизат цветоносното ѝ стъбло и заострените ѝ листа. Красивото растение обаче съдържа отровни вещества.

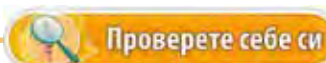
(Из «Детско букварче за растения и животни»)

9. Задайте въпрос по подчертаните фрази. Определете кои части на изречението са те.

Той е човек **с широка ръка**. Тя е жена **с голямо сърце**. Видяхме стълбище **към тавана**. Дадоха ни тетрадки **за тестове**.

Такива определения се наричат **несъгласувани** (укр. – незгоджені).

Несъгласувано определение – не се съгласува по род и число с думата, която пояснява, и стои обикновено след нея.

Кажете на съучениците и съученичките си това, което вече знаехте и това, което научихте от днешния урок.

10. Обрисуйте късна есенна картина. Кои второстепенни части преобладават в описанието ви? Защо? Който иска, може да направи илюстрации.

Какво знаете за еднородни части на изречението от уроците по украински език?

Еднородните части на изречението (укр. однорідні члени речення) са:

- два или повече подлози;
- две или повече допълнения;
- две или повече определения;
- две или повече обстоятелства.

Еднородните части се изреждат една след друга, при писане обикновено се отделят със запетая. Не се слага запетая, когато еднородните части са свързани с **и**, например:

Човекът и лъва спорели кой от двамата е по-силен.

Пристанището е претъпкано с параходи, шхуни и шлепове.

Ако в изречението са употребени няколко **и**, само пред първото не се пише запетая, например:

Пристанището е претъпкано и с параходи, и с шхуни, и с шлепове.

Това е интересно!!!

За разлика от украинския език в българския език сказуемите не са еднородни части на изречението. Те образуват сложно изречение.

1. Препишете текста. Открийте в него изброяването и поставете необходимите препинателни знаци. Подчертайте еднородните части на изречението. Кои думи, които се отнасят до изброяваните, не са еднородни членове? Защо?

РУМЯНА ВОЙВОДА

Румяна войвода имала тънък кръст мургаво лице черни очи дълка коса. Тя стреляла с пушка удивително добре улучвала яйце

ябълка сваляла от главата на човек. Прочула се с веселието си с хубавото си пеене с играта си на хорото. Наричали я «планинска царица». Хората се прекланяли пред силата смелостта твърдия характер и волята на Румяна войвода.

(Из «История на България»)

2. Открийте еднородните части в изреченията и посочете свързващите думи. Обяснете интонационните и пунктуационните им особености.

1. Орелът си прави гнездо в скалите или по високите дървета. 2. Изгражда го с клони, трева, шума, мъх. 3. Не се вижда нито едно облаче, нито една сенчица. 4. Той говореше тежко, но с увлечение. 5. Духаше ту силен, ту по-слаб вятър. 6. Горите и ливадите са пълни с дъхави треви и цветя. 7. През лятото ще отида на екскурзия в Лвов или в Прага. 8. И конете, и каруцарят им се виждали дръзки и надменни.

3. Открийте еднородните части в изреченията от текста и обяснете как са свързани. Какви са интонационните и пунктуационните им особености.

Измежду всички представители на растителния и животинския свят бактериите са най-малките по размери. Дори гигантите сред тях не се виждат с просто око, а само с микроскоп. Цялото им тяло се състои най-често от една единствена клетка с форма ту на топчица, ту на права или навита пръчица.

(Из «Светът около нас»)

4. Редактирайте изреченията, като прибавите еднородни части. Определете към коя главна част на изречението се отнасят. Обяснете промяната в смисъла на изреченията.

Лястовичките пристигат. – Кокичето цъфти. – Космическият кораб излетя. – Падна мъгла.

Образец: По дворове и поляни, в паркове и градини цъфти весело и засмяно кокиче.

5. Преведете на български език. Открийте еднородните части в изреченията от текста и обяснете как са свързани.

Українці готують борщ з куркою, м'ясом, з грибами та квасолею. У борщ обов'язково додають буряк і капусту. Зазвичай страву заправляють помідорами та цибулею. Ранньої весни зелений борщ варять з кропиви та щавлю.

Това е интересно!!!

Українците са трудолюбив народ. Те работеха добре, а после обичаха и да поведерят вкусно. Царят на украинската трапеза е бил и остава борш. В Украйна има повече от 30 вида борш.

Хайде да играем

Игра «Разпространение на изречението от еднородни членове».

Кой ще отговори на въпроса по-бързо?

– Кои части на изречението са допълнени с еднородни части?

За приготвяне на компот използвайте ...

(ивилс инис 'иплрж 'ижлчрв инэплс).

Картофите могат да бъдат ...

(инэпллвэ 'инэпэп 'инэревя 'инэжрщ).

Може да се приготвят хранителни ястия в семейството ...

(эп 'атлэс 'лрв 'о'лв'л 'аба 'ако, татко, брат сестра, ама).

6. Запишете рецепта за приготвяне на украинско ястие, което е обичано от семейството ви. Използвайте еднородни части.

Тема 8

Общо понятие за сложното изречение. Запетаи в сложното изречение

1. Прочетете текста. Намерете сказуемото в изреченията от текста.

НЕБЕСНО ПРИКЛЮЧЕНИЕ

Излязох на полето сам, без другарче. Откъснах си едно голямо глухарче. Като чадър го вдигнах с ръка. Дълго съм ходил така. Изведнъж вихрушка ме връхлетя. Издигна ме високо тя.

В този момент за мой късмет между облаците безчет аз видях тука една малка пролука. През нея слънчев лъч от небесата се спускаше чак до земята. Хванах се бързо аз за лъча. Надолу без страх по пързалка сякаш че полетях.

Радой Киров

Колко са изреченията? А колко сказуеми има във всяко от тях?

Изречение, което съдържа едно сказуемо, се нарича **просто изречение** (укр. – **просте речення**).

2. Сравнете текстовете. Колко сказуеми имат изреченията?

РИЛА

Планинските езера се зеленят. Преспи се лепнали по урвите над тях. Гърдите поемат жадно въздуха. Очите гълтат жадно просторите. Духът лети крилат и упоен.

РИЛА

Планинските езера се зеленят и преспи се лепнали по урвите над тях. Гърдите поемат жадно въздуха, очите гълтат жадно просторите, духът лети крилат и упоен.

Иван Вазов

Изречение, което се състои от две и повече прости изречения, се нарича **сложно изречение** (укр. **складне речення**). Сложното изречение има две или повече сказуеми.

Пише се винаги запетая пред думите за връзка в изречението: **а, но, ала, ама, та, обаче**. Когато две прости изречения са свързани с думата **и**, пред нея няма запетая.

3. Подредете простите изречения в сложни.

Как се пази морската красавица?

Омотава стяхврага, изстрелва лепкави нишки, отклонява вниманието му.

Как се храни морската звезда?

Поглъща я със стомаха си, долепя се до жертвата си, смиля я на място.

4. Препишете текста на Елисавета Багряна, като отделите със запетая простите изречения в състава на сложното.

РОДНА ЕСЕН

Още е небето ведро
още грее слънце щедро
над лозя и над градини
но си лятото замина.

Селянинът благодарен
гледа пълните хамбари
птиците на юг поеха
а земята си облече
злато-пурпурната дреха.

Есента пристига вече...
Майко наша, ти, родино,
с туй небе, бездънно синьо,
с планините и морето,
със горите и полето,
Бог дарил те е богато
ний обичаме те свято!

5. Изберете подходящите думи, за да свържете простите изречения в сложни.

1) Мислях го за роза, ... то излезе трън. 2) Вирнал глава, ... не види къде стъпва. 3) Лошо време се оправя, ... лош човен никога. 4) Слънцето грее и в калта, ... не се каля. Злото лесно идва, ... мъчно си отива. Пороят се оттича, ... пясъкът остава.

6. Опишете външния си вид само с прости изречения, а после ги свържете в едно сложно изречение и го напишете.

7. Образувайте изречения по моделите.

| _____, и _____. | _____, а _____.

| _____, но _____. | _____, ала _____.

| _____, обаче _____. | _____,
ама _____.

Къде е мястото на запетаята в тези изречения?

8. Изредете в последователност някои от своите дейности през деня. Какви изречения използвате? Къде има запетая. Защо?

9. Свържете по подходящ начин простите изречения в сложни и препишете текста, като поставите запетая.

НАРЦИС

Нарцис бил красив _ прекалено се гордеел с това. Веднъж се навел над един ручей _ се загледал в отражението си. Дълго се оглеждал той _ се любувал на красотата си. Поискал да стане _

не могъл да откъсне очи от образа си. Заплакал той _ сълзите му паднали в ручей. Образували се кръгове _ прекрасният образ изчезнал. Нарцис клюминал глава_мракът на смъртта покрил очите му. Нимфите дошли за тялото му – не го намерили. Там имало бяло дъхаво цвете. То се нарича нарцис.

(Из «Старогръцки митове и легенди»)

Със запетаи ограждат простите изречения, които започват с думите: **която, където, ако, защото, че, преди, да, когато, щом, както, като, след като, на което, за да, тъй като** и др.

10. Продължете изреченията. Къде е мястото на запетаята в тях?

Намерих книга, **която...**

Ще изляза навън, **ако...**

Стигнахме там, **където...**

Татко винаги казва, **че...**

Обичам морето, **защото...**

Да внимаваме, **преди да...**

11. Свържете изреченията в три гатанки. Отгагнете ги.

Като си тръгне господарят,

не учудва никого това

Че се ражда то с брада,

тя се заключава изведнъж

Щом усети вятър или дъж,

фенерите тук се разгарят.

Помощ: козле, звезди, костенурка

костенурка – черепаха (укр.)

12. Поставете запетайте в текста от «Детска енциклопедия». Преразкажете го.

МЪРТВО МОРЕ

Мъртво море е безотточно езеро което се намира в Израел. Водата му е толкова солена че хората могат да се носят по нея без да плуват. Могат дори да седят във водата като си четат книга.

Работа в групи

13. Разделете се на четири групи. Напишете реклама за:

Първа група: – паста за зъби;	Трета група: – шоколадови бисквити;
Втора група: – хапчета за растеж;	Четвърта група: – тоалетен сапун.

- Какви са използваните от вас изречения по цел на изказане? А по състав?

Речник

хапчета – таблетки (укр.)

14. Образувайте по едно просто изречение към всяка картинка и ги свържете в сложно изречение.

15. Преведете на български. Намерете сложни изречения в украинския и българския текстове. Сравнете ги. Какъв извод можете да направите?

Люди ще в дълбока давнина помітили, що в багатьох рослинах прихована цілюща сила і тому почали використовувати їх для лікування найрізноманітніших хвороб. Так поступово почала розвиватись народна медицина. На території нашої України нараховується до 5 тисяч їх видів. Рослини годують, одягають, зігрівають, лікують, рятують. Рослини – це посуд і меблі, це будинки та обереди.

Роман Олійник

Тема
9

Пряка и авторска реч. Пунктуация при пряката и авторската реч

1. Прочетете текста.

КУМЧО ВЪЛЧО РИБАР

Отишъл Кумчо Вълчо у Кума Лиса на гости. Сварил я да яде прясна риба. Вълчо казал:

– Кума, Лиске, дай ми малко рибица.

– Нямам, Кумчо – отговорила Кума Лиса, – колкото имах, изядох я. Иди си налови.

– Не зная как се лови, сестричке.

– Много лесно. Намери една делва. Аз ще те науча.

(Из народна приказка)

1. Къде според вас е пряката реч?
2. Коя реч е авторска?

Авторска реч

Отишъл Кумчо Вълчо у Кума Лиса на гости. Сварил я да яде прясна риба.

Вълчо казал:

– отговорила Кума Лиса, –

Пряка реч

– Кума, Лиске, дай ми малко рибина.

– Нямам, Кумчо – ..., – колкото имах, изядох я. Иди си налови.

– Не зная как се лови, сестричке.

– Много лесно. Намери една делва. Аз ще те науча.

Пряка реч (укр. **пряма мова**) – чужда реч, предадена от автора (говорещия, пишещия) без изменение – така както е казана.

Авторска реч (укр. **слова автора**) – речта на автора (говорещия, пишещия). С нея той ни пояснява на кого е чуждата реч или ни съобщава какво правят героите.

2. Разгледайте още веднъж пунктуацията на пряката и на авторската реч в текста. Отговорете на въпросите:

На какъв ред започва пряката реч и какъв знак се пише пред нея?

Какъв знак се пише след авторската реч, когато тя е преди пряката реч?

Какъв знак се пише пред и след авторската реч, когато тя се намира между пряка реч?

а) – Пробий дупка на леда! – рекла Лиса на Кумчо Вълчо.

б) Вълчо казал:

– Кума, Лиске, дай ми малко рибица.

в) Нямам, Кумчо – отговорила Кума Лиса, – колкото имах, изядох я. Иди си налови.

Ако искате да разберете как завърши историята на Кумчо Вълчо, посетете библиотеката и прочетете българската народна приказка «Кумчо Вълчо рибар»

Чрез пряката реч чуждата реч се запазва, не се променя.

3. Текстът е откъс от предание за Индже войвода. Посочете мястото на пряката и авторската реч. Обяснете употребата на препинателните знаци.

... – Къде ти са копачите, дядо? – попитал непознатият.

– Избягаха, сине, боят се от Индже войвода.

– Ти, дядо, виждал ли си Индже войвода?

– Не съм го, сине, виждал. Който го е видял, жив не останал.

Като чул това, човекът пушал на всяка мотика по жълтица и рекъл:

– Аз съм, дядо, Индже войвода! Нека си дойдат копачите и да бъдат без грижа. Аз гоня само богатите, сиромаси не закачам!

Хайде да играем

Тримата от вас да прочетат текста в ролите на Индже, стареца и автора. С каква интонация прочетохте пряката реч и авторската реч?

4. Препишете баснята, като пропуснете излишните думи. Поставете пропуснатата пунктуация.

ПАУН И ЩЪРКЕЛ

Един **наперен** и **горделив** паун рече на щъркела Аз съм **хубав** и **красив**, а ти си **грозен** и **противен**!

Но щъркелът полетя и извика на пауна **Виж** и **гледай** сега колко високо и много се издигам пък ти колко **ниско** и **долу** оставаш.

Езон

Нарисувайте картините, които си представихте, когато прочетохте текстовете в днешния урок.

Тема
10

Самостоятни и служебни думи

1. Прочетете внимателно текста и обяснете:

- с кои думи се назовават предмети и лица, действия, признаци на предметите и действията, брой или ред на предметите;
- с кои думи се заместват имената на предмети и лица, на признаци?
- с кои думи се осъществява свързането на думите и изречения.

Водата на някои горещи извори в Исландия се използва най-много за стопански цели. Например, столицата Рейкявик се отоплява с такава изворна вода, която има температура 80°C. Тя се докарва по тръбопровод, дълъг 19 км, и се използва за отопляване на сгради, на оранжерии, в които се отглеждат цветя, лимони, домати и други зеленчуци, на плувни басейни, които работят през цялата година. Затова с право Рейкявик се нарича «градът без пушеци на вратата на Северната полярна окръжност».

(Из «Европа. Азия»)

В изречението Водата на някои горещи извори в Исландия се използва най-много за стопански цели има 14 думи. По значение и по служба в изречението те не са еднакви. Например: думата водата назовава предмет; в изречението изпълнява служба на подлог, отговаря на въпрос кой? (се изпозва). Думата водата

може сама да образува изречение. (Какво пиеш? – Вода). Такива думи наричами **самостойни** (укр. – **самостійні**).

Самостойни думи – имат свое значение (извън изречението в текста); в изречението изпълняват служба на негови части.

Кои други думи са самостойни в това изречение? Докажете.

Самостойните думи са: **назоваващи** (съществителни, прилагателни, числителни имена) и **заместващи** (местоимения).

Думите **на, в, за** от първото изречение, **по, и, през** във второто и т.н. нямат самостойно значение. Те служат за свързване на самостойните думи в простото изречение (**през**) или на прости изречения в сложното (**и**). Тези думи не могат да бъдат подлог, допълнение, обстоятелство, определение или сказуемо, нито да образуват сами изречения. Наричаме ги **служебни (несамостойни)** (укр. – **службові**).

Служебни думи – нямат самостойно значение (извън изречението в текста); не изпълняват служба на части на изречението.

2. Открийте в текста други служебни думи. Какво свързват те?

3. Във второто и третото изречение на текста като свързващи думи между простите изречения в сложно са използвани союзните думи *който, които*. Как мислите – служебни думи ли са те? За да отговорите, е необходимо да проверите чрез синтаксичен разбор дали те са части на изречението или не.

Всички думи от речниковия състав се разпределят в десет класа:

1. Съществителни имена; 2. Прилагателни имена; 3. Числителни имена; 4. Местоимения; 5. Глаголи; 6. Наречия; 7. Предлози; 8. Съюзи; 9. Частици; 10. Междуметия.

Самостойни думи са: съществителните, прилагателните и числителните имена, местоименията, глаголите и наречията.

Служебни думи са: предлог, союз, частица.

Междуметиято служи за изразяване на чувства и звукоподражания.

Самостойните думи имат различен брой форми. Чрез тях се изразява граматичното им значение.

Граматически признаци – формите за род, число, лице, определеност, време и падеж и т.н.

Само самостойните думи имат **основна форма**. С нея те се представят във всички видове речници.

Основна форма – формата, с която представяме дадена дума, когато говорим за нея.

4. Кои граматически признаци притежава всеки клас от самостойните думи? В кой клас от думи даден граматически признак не се повтаря? Определете основната форма на подчертаните думи от текста.

Основна форма на съществително име е нечленуваната форма за единствено число (**извор, столица, цвете**); на прилагателно име – нечленуваната форма за мъжки род, единствено число (**горещ, изворен**); на глагола – формата за сегашно време, първо лице, единствено число (**използвам, докарвам, отглеждам**) и т.н.

5. Препишете текста. Думи от кои класове има в него? Подредете ги в колонки и срещу тях означете граматическите признаци на самостойните думи. Устно обяснете ролята на служебните думи.

На слънцето искам да бъда сестра,
с лъчите му аз да запявам,
със него да срещам добрата зора,
със него света да огрявам.

(Из Петя Дубарова)

6. Напишете съчинение-миниятура, използвайте като опорни следните думи от стихотворението на Петя Дубарова: слънце, лъчи, зора, свят, огрявам. От кой стил е създаденият от вас текст? Обяснете в какъв вид общуване може да се използва?

7. С какво значение са употребени съществителните имена в текста? Каква е ролята на повторението?

Заплакала е гората,
гората и планината,

и на гората дървето,
и на дървето вършето,
и на вършето листата,
и от гнездата пилците.
и от полето тревата,
и на кладенците водата,
зарад Индже войвода.
Къде си Индже да дойдеш,
с петстотин млади юнака,
гората да развеселиш.

(Народна песен)

8. Кои думи с ограничена употреба от текста са термини? Изпозвайте ги в изречения като думи с обща употреба.

Голямата мечка е околополюсно съзвездие и по всяко време се наблюдава от хоризонта. Но най-високо над него и най-добре се вижда през пролетните и летните дни. Заобиколено е от съзвездията Воловар, Ловджийски кучета, Лъвче, Рис и Малката мечка.

Влятна и безлунна нощ в съзвездието Голямата мечка с просто око могат да се видят над 125 звезди, но само 20 от тях са по-ярки. Най-ярките звезди са 7 и те именно образуват познатата на всеки характерна фигура на това съзвездие: черпак с дълга извита дръжка. Нужно е обаче голямо усилие на въображението, за да се види в тази фигура огромна мечка, каквато се рисува в старинните звездни карти и атласи.

тата на всеки характерна фигура на това съзвездие: черпак с дълга извита дръжка. Нужно е обаче голямо усилие на въображението, за да се види в тази фигура огромна мечка, каквато се рисува в старинните звездни карти и атласи.

(Из «Митове и легенди за съзвездията»)

1. Какво се постига с употребата на прилагателни и числителни имена в текста?
2. Определете какви са по състав изреченията в текста. На първите две изречения направете синтаксичен разбор и определете службата на назоваващите думи.

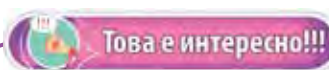
Тема 11

Съществителни имена. Особености на формообразуването

Съществително име – название на предмет

слънце	море	бор	стрела	ракета
звезда	река	кокиче	лък	спътник
небе	вода	мечка	влак	град

1. Кои предмети са опознати от човека (не са направени от него) и той им е дал названия (имена)? Кои предмети са създадени от човека (направени от него) и той също им е дал названия (имена)?

Това е интересно!!!

Човекът в своето развитие е дал название (име) на всеки опознат или създаден от него предмет. Така постепенно са възникнали съществителните имена като названия, които означават предмети.

Съществително име (укр. іменник) означава предмет.

Ябълка, земя, жена, вълк, вятър, радост.

Всички съществителни имена се обединяват в един и същ клас.

1. Прочетете текста. Кое буди смях в стихотворението на Марко Марков?

ИВА СЕ ОПЛАКВА

Вчера имах в своето джобче
копче, бобче, точно топче,
синя книжка от бонбонче,
кръгло като Барабонче,
ластиче от страшна прашка,
стъкълце от прашна чашка,
чудно разкривена фиба,

люспа сребърна от риба,
химикалова пружинка,
от закуската стотинка,
три разкошни етикета
и парченца от солета.
Днес съм много бедна, мамо.
Имам в джоба дупка само.

Хайде да играем

1. Кой пръв ще открие колко са съществителните имена в текста? 2. Изберете три от съществителните имена и определете рода и числото им. 3. Кои са умалителните имена в текста?

2. Прочетете теста и измислете весела история с героя.

КОЛКО СА КРАКАТА НА СТОНОЖКАТА

Стоножката няма сто крачета, както личи от името ѝ. Те са около 240. Какво ли ще е, ако тя ходи с обувки?

Открийте четирите правописни грешки и препишете думите правилно.

3. Открийте изброяването на съществителни имена в текста на Елин Пелин и поставете запетаи.

ПРИКАЗКА ЗА ПУЯКА

Пуякът станал цар. Имал си той министри съветници придворни слуги слугини. Само придворен певец нямал. Събрал в двореца чучулигата кадънката гълъба гургулицата кукувицата сойката свраката гарвана петела гъската врабчето славейчето. Изслушал ги, но нищо не разбрал.

Затова избрал петела, защото само неговия глас познавал.

Речник

Чучулига – жайворонок

кадънка – щиглик

гургулица – голуб

сврака – сорока

гарвана – ворон

Хайде да играем

4. Кой ще открие най-много съществителни имена в броеницата?

звънецветялодкамъкапаникафеятопкилими

5. Кое е забавно в стихотворението? Каква е разлика в значенията на подчертаните съществителни имена?

ДВЕ МАРГАРИТКИ

– Маргаритка Сърдитка? Такава не знам.
Зная весело цвете, порасло ей там!
А коя **Маргаритка** е сърдитка, кажете?
– Тая с русата плитка. Тя съвсем не е «цвете»!
– Една **маргаритка** ѝ подайте в ръцете и
Дали е сърдитка, след това ми кажете!

Янаки Петров

Хайде да играем

6. Кои са продуктите за тортата? Кой ще напише най-много съществителни имена? В кои може да се сгреша при писане?

7. Прочетете началото на народната приказка. Сравнете подчертаните съществителни имена. Кои от тях означават непознати, неизвестни, неопределени за вас предмети и кои – вече познати, известни, определени за вас предмети?

Един цар имал хубава градина. Сред градината растяло златно дърво. Дървото раждало златни ябълки. По пладне цъфтяло, вечер завързвало и нощем ябълките узрявали. Ала нещо идвало и ги изяждало.

градина – градината, дърво – дървото, ябълки – ябълките

Членувам – прибавям определителен член.

Нечленувани съществителни имена – означават непознати, неопределени предмети: **градина, дърво, ябълки.**

Членувани съществителни имена – означават познати, определени предмети: **градината, дървото, ябълките.**

8. Разгледайте нечленуваните и членуваните съществителни имена от колонките

двигател	двигател ят дваигател я	лозар	лозар ят лозар я	кон – кон ят , кон я сън – сън ят , сън я
----------	--	-------	-----------------------------------	--

Съществителни имена от м.р., които се образуват с наставките **-тел** и **-ар**, се членуват с определителен член **-ят, -я**.

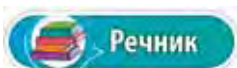
Запомнете!!!

Десет съществителни имена от м.р., се членуват също с определителен член **-ят, -я**: **ден (денят, деня), път, кон, сън, огън, зет, цар, крал, лакът, нокът**.

Някои съществителни имена от м.р. като **минзухар, календар, пазар, петел, хотел, котел** се членуват с определителен член **-ът, -а**, а не с **-ят, -я**.

**календар – календарът,
календараа
пазар – пазарът, пазараа**

**петел – петелът, петелаа
котел – котелът, котелаа**

Речник

Минзухар – крокус (укр.)

9. Членувайте с пълен или кратък член съществителните имена. Напишете ги. Сравнете как сте ги написали и как ги изговаряте. Има ли разлика?

Град

ученик

другар

път

учител

герой

Работа в групи

10. Подредете думите в изречения и ги напишете.

ПЪРВА ГРУПА:

не нрава мени вълкът си;
тегли от глупакът си ума;
човека, мързелът, грози.

ВТОРА ГРУПА:

орелът високо от света гледа;
си котаракът не гърба на пада;
е в дома най-важно сговорът.

11. Поставете определителен член и препишете теста.

МОРКОВЪТ И ЛУК

Морков_ завиждаше на лук_ и се питаше: «Защо за мен никой не плаче? Не че живот_ на лук_ е по-лек от този на морков_, но в очите на готвач_ блестят сълзи, когато го реже. Какво ли кара всички да оплакват лук_?» Морков_ много се ядосваше на лук_, поради което почервения от яд.

(Из Луиджи Малерба)

Хайде да играем

Представете си, че работите като редактор/редакторка на списание и сте определени да редактирате текста

12. Кои съществителни имена в текста трябва да се напишат с пълен член? Редактирайте.

Краля поръча на готвача да направи кейк. Готвача сложи в кейка много мая. Кейка се наду и излезе през покрива. Готвача започна да яде от кейка, за да слезе от него. Краля остана гладен и отслабна. Готвача преяде и стана дебел.

Речник

Кейк – кекс (укр.)

13. Поправете грешките при членуването на думите.

Съседат, овчарът, огънят, пазарат, аптекара, разклонителя, лекара.

14. Харесва ли ви шегата в стихотворението на Петя Йорданова? Можете ли да продължите играта?

ИГРА-ШЕГА

Обувките ми не обичат
с чорапи шарени да тичат,
чорапите ми не обичат
на панталона да приличат,

а панталонът не обича
такава блузка да облича,
а блузката ми не обича

такава шапка да навлича,
а шапката ми не обича
на празна каца да прилича.

**Препишете подчертаните думи по двойки. Коя от двете е членувана?
Напишете други подобни двойки думи.**

15. Напишете описание на славея.

Каква птица е славеят?
Какъв е цветът му?
Какъв е клюнът му?
Какъв е гласът му?
Какъв е нравът му?

Тема 12 Прилагателни имена. Особености на формообразуването. Степенуване и членуване

1. Открийте прилагателните имена в текста. Кои съществителни имена са пояснени от тях по признака качество?

ХУБАВИЦА

Грейнало ми ясно слънце,
ясно слънце в чисто село,
в чисто село Бисерово.
Не ми е било ясно слънце,
най ми мило бяла Гица,

бяла Гица хубавица,
с бяло лице – прясно мляко,
с руси коси – златно жито,
с бистри зъби – мермер камък,
с ведър поглед – ясно утро.

Асен Босев

Прилагателните имена (укр. – прикметник) означават признаци на предмети:

бяло лице (цвет); **дълго** лице (размер);

кръгло лице (форма); **малко** лице (големина).

Всички прилагателни имена се обединяват в един и същ клас думи.

Прилагателното име пояснява съществителното име:

Слънце – **ясно** слънце;

мляко – **прясно** мляко;

Поглед – **ведър** поглед;

коси – **руси** коси.

2. Подчертайте прилагателните имена в текста на Зоя Мисова. Кои от тях са в преносно значение?

МОЯТА ГРАДИНКА

Моята малка градинка
сякаш е пъстра картинка.

В нея цъфти тъмнолика
скромната синя иглика.

Розови блузи издули

Смеят се едри зюмбюли.

Нарциси в чашки от злато
слънчев сок пият богато.

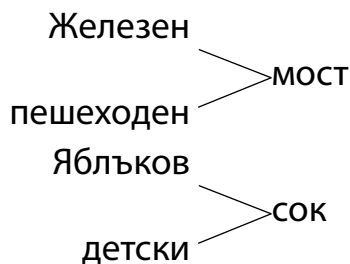
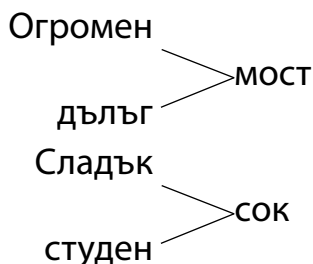
Трепкат на тънки крачета
В алени рокли лалета.

Зюмбюли – гіацинти (укр.)

3. Кои от признаците на предмета **мост и на предмета **сок** означават някакво тяхно качество – големина, размер, вкус, температура? Как ще наречете тези прилагателни имена?**

4. Кои от признаците на същите предмети се отнасят към тяхната направа, предназначение? Как ще наречете тези прилагателни имена?

Качествени прилагателни имена (укр. – якісні прикметники) – означават признак на предмет по някакво негово качество: **червен (по цвят), дълъг (по размер), огромен (по големина), сладък (по вкус).**

Относителни прилагателни имена (укр. – відносні прикметники) – означават признак на предмет откъм неговата направа – **ябълков сок (сок от ябълки), предназначение детски сок (сок за деца).**

- Как да различаваме качествените от относителните прилагателни имена?

Качествените прилагателни имена могат да се степенуват:
дълъг, по-дълъг, най-дълъг, много дълъг.

Относителните прилагателни имена не могат да се степенуват: не може да се каже: «по-ябълков», «най-ябълков», «много ябълков».

Дърво първо е...	Дърво второ е...	Дърво трето е...
Прилагателно име високо	Прилагателно име по-високо	Прилагателно име най-високо
е в положителна степен	е в сравнителна степен	е в превъзходна степен

5. Обяснете как се образуват формите на прилагателните имена от трите степени на сравнение.

Частици за сравнение **по-, най-**.

Степенувам – поставям прилагателното име в една от трите степени за сравнение: положителна, сравнителна, превъзходна.

Еднакви предмети
високо (дърво)
по-високо (дърво)
най-високо (дърво)

Различни предмети
голям (вълк)
по-голям (лъв)
най-голям (слон)

6. Сравнете нечленуваните съществителни имена със словосъчетанията. Защо прилагателните имена не се членувани? Сравнете членуваните съществителни имена със словосъчетанията. Защо прилагателните имена са членувани?

мъж – смел мъж
жена – смела жена
дете – смело дете
хора – смели хора

мъжът – смелият мъж
жената – смелата жена
детето – смелото дете
хората – смелите хора

Нечленувани прилагателни имена – означават признак на непознати, неопределени предмети: **смел мъж**.

Членувани прилагателни имена – означават признак на познат, определени предмети: **смелият мъж**.

Определителен член за прилагателните имена

-ят, -я – за м.р. красив – красивият, красивия

-та за ж.р. красива – красивата

-то за ср.р. красиво – красивото

-те за мн.ч. красиви – красивите

Запомнете!!!

Пълен член: **-ят**;

Кратък член: **-я**.

7. Посочете в кои от изреченията по е предлог и в кои – частица за степенуване. Обърнете внимание в кои от случаите по се изговаря с ударение и в кои – без ударение.

Умният враг е по-добър от безумния приятел.

По калния селски друм скрибуца волска кола.

По непристъпните върхове на Пирин расте прекрасното цвете еделвайс.

8. Кои от прилагателни имена в изреченията от упражнение 2 са членувани? Защо? Обяснете правописа на членуваните прилагателни имена.

9. Кои от подчертаните думи в приказката трябва да се членуват с пълен член? Поправете и препишете текста.

СЛЕПИЯТ И КУЦИЯТ

Един сляп и един куц човек стигнали до брега на една река. Куция рекъл: «Не можем да минем отвъд!». Слепия се замислил и казал на другаря си: «Аз имам два здрави крака, а ти – две

зdravi очи. Качи се на гърба ми и казвай къде да стъпвам!». Така със съгласие и взаимна помощ слепия и куция прегазили водата.

Ангел Каралийчев.

10. Сравнете изреченията. Къде се поставя определителният член, когато пред съществителното име стои прилагателно име?

Съседът от брат повече помага. Никой не е по-голям от хляба.
Добрият съсед е от брат по-важен. Няма по-горчиво от чуждия хляб.

11. Добавете подходящи прилагателни имена и ги членувайте правилно.

_____ юнак победил ламята.
_____ приятел в нужда се познава.
Лисицата надхитрила _____ вълк.
Пепеляшка танцувала с _____ син.

12. Добавете определителния член в думите и препишете текста на Радой Ралин.

МЪДРИЯТ ГРАДИНАР

Запитали градинар_, защо диви_ зеленчук е така буен и устойчив в сравнение с градински_.

– Земята на всички дава еднакви сокове, но диви_ зеленчук си расте на воля и сам се справя с изпитанията. За градински_ се грижим непрестанно... А да се снабдиш с диви_ зеленчук, трябва път да извървиш, докато го откриеш.

13. Царската дъщеря от приказката на Братя Грим «Цар Дроздобрат» нарича кандидатите си за женитба:

- винена бъчва;
- същинско въже;
- бледолика смърт;
- герест петльо;
- истинско дърво зелено.

1. Определете рода на прилагателните имена.
2. Опишете как според царкинята са изглеждали кандидатите, за да ги нарича така.

Хайде да играем

14. Влезте в ролята на екскурзовод и сравнете украинския и българския дунавски бряг. (Можете да си помогнете с материали за река Дунав в интернета). Описание или повествование ще използвате в текста? Защо? Смятате ли, че непременно ще употребите качествени прилагателни имена? Защо?

Проверете себе си

Кое членуване е неправилно?

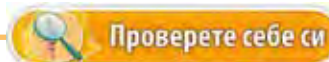
- а) Ситият не вярва на гладния;
- б) И лудия бяга от пияния;
- в) Кривият се смее на правия.

В кой ред има грешки?

- а) Стигна до стария дъб;
- б) Легна под стария дъб;
- в) Стария дъб го приюти.

Тема 13 Числително име. Форма и видове на числителните имена

Спомнете си какво знаете за числителните имена. Разкажете един на друг за тях.

Числително име (укр. – числівник) – показва количество или ред на предметите.

Видове числителни имена:

Бройни (укр. – кількісні) – означават количество, отговарят на въпроса *колко?* (едно, две, пет, петнайсет (петнадесет)).

Редни (укр. – порядкові) – означават реда на предметите, отговарят на въпроса *кой по ред?* (първи, трети, трийсет (тридесет) и шести).

- ▶ Редните числителни имена се изменят по род и число. Бройните числителни имена не се изменят по род и число (изключение – **едно, един, една, едни, две, два**).
- ▶ Формите на числителните редни имена за **ж.р., ср.р. и мн.ч.** се образуват със същите окончания както и прилагателните имена.

1. Определете кои от подчертаните думи означават количеството на предметите и кои означават реда на предметите. Послужете си с въпросителните думи: *Колко? Кой по ред?*

един километър	два километра	три километра	десет километра
първи километър	втори километър	трети километър	десети километър

2. Подредете в колонки числителните бройни и числителните редни имена.

Едно, втори, седем, четири, сто, четвърти, стотен, първа, трето, две, седем.

Числителните количествени и редни имена, които завършват на десет (от 11 до 20, както 30, 40, 60), се изговарят по два начина:

пълни форми

количествени – **единадесет, двадесет, шестдесет**

редни – **единадесети, двадесети, шестдесети.**

съкратени форми

количествени – **единайсет, двајсет, шейсет**

редни – **единайсети, двајсети, шейсети.**

3. Изговорете сами и напишете останалите пълни и съкратени форми една спрямо друга: *единадесет и одинайсет, одинадесети и одинайсети* и т.н.

Кои от вас при изговор и писане са изпуснали крайната съгласна *т*? Кои сте написали формите за 16 и 60 – без *т* или с *т* по средата? Поправете правоговорните и правописните грешки. Направете справка в правописния речник.

4. Прочетете теста. Определете стила му. Открийте числителните имена и определете вида им. Защо се е наложила употребата им?

ДВИЖЕНИЕ НА ЗЕМЯТА

Земята извършва няколко движения, две от които имат най-голямото значение за живота върху нея.

Първото е движението около оста ѝ. Едно пълно завъртане около оста си земното кълбо прави 24 часа, т.е. за едно денощие.

Второто е въртенето на Земята около Слънцето. Една пълна обиколка около Слънцето Земята прави за 365 дни и 6 часа. Това време наричаме година.

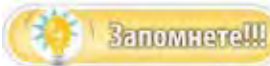

(Из учебник по география)

5. Допълнете пропуснатото в определението.

Когато числителното име в мъжки род, единствено число е подлог в изречението, то се членува с _____ член, а когато не е подлог – с _____.

(Първият подава щафетата на втория).

единия/ят	петте	осемте	дванадесетте
едната	шестте	деветте	шестнадесетте
едното	седемте	десетте	осемнадесетте

6. Напишете членуваните числителни имена. При кои от тях се получават двойни съгласни?

пет+те _____ осем+те _____
шест+те _____ девет+те _____
седем+те _____ десет+те _____

7. Допълнете числителните имена. Как ще ги членувати?

Ръката има _____ пръста, но и _____ са различни.
Конят има _____ крака, но и с _____ може да се препъне.

Ако държиш под мишницата _____ дини, и _____ можеш да изпуснеш.

В редактори/редакторки

8. В текста има девет грешки при числителните имена. Редактирайте.

РЕЦЕПТА ЗА ПИЦА

Необходимите продукти са шес чашки брашно, осъм лъжици кисело мляко, една лъжичка сода. От пете чаши брашно, слякото и содата се прави блат. Отгоря се нареждат двесттата грама кренвирши, педесете грама кашка вал и четеритте лъжици кетчуп. Гарнира се по вкус.

9. Открийте в текста членуваните редни числителни имена.

ДЕСЕТ ДЖОБА

Във първия са дребните стотинки,
във втория – пакетчето с гризинки,
във третия – бонбоните и дъвката,
в четвъртия – флумастера с калъфката,
във петия – пергела с транспортира,
във шестия – шест цветни тебешира,
във седмия пък – стъклените топчета,
във осмия... Да! – скъсаните копчета,
в деветия... Хей, да не сторя грешка!
В десетия – една бележка:
какво съм сложил в новата си дрешка.

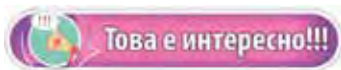
Георги Ивчев

- Колко са вашите джобчета? Опишете какво има в тях?

10. Членувайте числителните имена и препишете текста.

ТРИ ВЕНЕЦА

Една девойка направила три венеца. Първи _ бил от синчец, втори – бил от жълтурче, а трети _ бил от теменушки. Момичето сложило първи_ на главата си, окачило втори_ на вратата, хвърлило трети_ в реката, за да го отнесе при любимия.

11. Едно австралийско племе използва за броене и смятане троична система до шест. От имената на 1 – мал., 2 – булан и 3 – гулиба, образуват имената на следващите числа: 4 – булан-булан, 5 – булан-гулиба, 6 – гулиба-гулиба. Опитайте се по същия начин да образувате имената на числата 7, 8, 9.

12. Заинтересувайте се колко години живеят различните животни. Сравнете с отговорите на децата, които водят следния диалог:

- Знаеш ли колко години живеят животните?
- Заекът живее 8 години, овцата – 10, кучето – 16.

- А мишката?
- Това зависи от котката!

Проверете себе си

В кой ред има грешки?

- а) петте, четири;
- б) еденица, шесте;
- в) деветте, трите.

Кое е правилното членуване?

- а) първият винаги печели;
- б) първият все го хвалят;
- в) първият не го съдят.

Тема **Местоимения**

14

Спомнете си какво знаете за местоимения (укр. – займенник). Разкажете един на друг за тях.

1. Прочетете текста. Подчертаните думи в него са употребени вместо съществителни, прилагателни и числителни имена. Извадете ги в колонка. Обяснете кои точно имена заместват.

Приятелят ми Левски, с кого живеем, е нечут характер. Когато ние се намираме в най-критическо положение, то той и тогава си е такъв весел, както и когато се намираме в най-добро положение. Студ, дърво и камък се пука, гладни от два или три деня, а той пее и се весели... Приятно е човек да живее с подобни личности!!!

(Из Христо Ботев)

Местоимения (укр. – займенник) – клас думи, които се употребяват вместо съществителни, прилагателни и числителни имена. Местоимението няма собствено речниково значение. То изразява значението на думата, която замества.

С местоименията заместваме, посочваме нещо, някого. Те са **заместващи думи**.

ВИДОВЕ МЕСТОИМЕННЯ

По значение местоименията са делят на:

лични (особові)	аз,ти,той,тя,то,ние, вие, мене ме, тебе те..., (мене)ми, (тебе) ти...
притежателни (присвійні)	мой, твой, негов, неин, наш, ваш, ми,ти,му, ї, ни, ви...
възвратни (зворотні)	себе си, се, (себе си) се..., свой свои, си
показателни (вказівні)	този, тоя, това, онова, оня, онзи, такав, толкова
въпросителни (питальні)	кой, коя, кое, кои, какво, какъв, каква, какво, какви, чий, чия, чие, чии, колко (колцина)
неопределителни (неозначені)	някой, някоя, някое, някои, нещо, някакъв, ...нечий, няколко, неколцина
отрицателни (заперечні)	никой, никоя, никое, никои, нищо, никакъв, ...ничий, ... николко...
обобщителни (означальні)	всеки, всяка, всяко, всели, осичко, всякакъв
относителни (відносні)	който, която, което, които, какъвто, ... чийто, ... колкото

2. Определете вида на подчертаните местоимения в текста.

3. Препишете текста. На мястото на точките поставете необходимите местоимения. Кое налага употребата им?

Живял някога един старец, който имал син, снаха и внуче. Веднъж ... се разболял. Синът и снахата шетали край..., но... бързо се уморили и често... оставяли нечист и гладен.

(Из народна приказка)

3. Каква служба изпълняват местоименията в текста?

4. Препишете текста. Подчертайте местоименията, които заместват имена на лица и предмети. Кое налага тяхната употреба?

Съседите ме изпращаха до нивите. Те дълго махаха калпаци след колата. Бате Цвятко седна до мен, за да ми даде последни-

те си съвети. Обещах му, че ще му пиша. На един завой той ме целуна и слезе.

(Из Калина Малина)

Определете службата на местоименията в изречението.

Лични местоимени – заместват лица и предмети.

Притежателни местоимения – заместват име на лице (или предмет), на което принадлежи даден предмет.

5. Прочетете изразително текста. Какви имена заместват подчертаните местоимения? Обяснете значението им и посочете каква форма имат – кратка или пълна?

Хубаво си, отечество мое! Не ще се никога нагледам на божествената хубост на твоята природа. Само твоят образ, мил и величествен, стои неизгладим в душата ми, която те люби, милува и слави... Бъди благословено, отечество мое; бъди честит, балкански раю! Бъди голяма и славна, о, чудна земльо, дете е цъфтяла люлката ми, дете ще се зеленее гроба ми!

(Из Иван Вазов)

6. Препишете притежателните местоимения и определете граматическите им признаци. Как се налага употребата на пълни и кратки форми?

Възхищавам се от тези деца. Те са малки конспиратори. За това животът им не е лек, но техните дни и нощи са изпълнени с приключения и премеждия, които закаляват волята и духа им.

7. Определете службата на притежателните местоимения в изреченията. Заменете ги с кратки форми. Защо Любен Каравелов използва пълните им форми?

Обичам те, мое мило Отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори. Обичам те, мой мили крайо!

Възратните местоимения са два вида: **възвратно лично и възвратно притежателно**. В определени случаи те се употребяват вместо обикновените лични и притежателни местоимения.

8. Препишете подчертаните местоимения. Определете вида им и посочете кои съществителни имена заместват?

Дядо Руси си тръгна към къщи висок, снажен, а косите му се белееха, както се белееше снегът по Балкана. Гледаше пред себе си и мълчеше.

Въввратно лично местоимение – означава, че лицето (или предметът) извършва действието върху себе си или във връзка със себе си.

Въввратно притежателно местоимение – даденият предмет принадлежи на лицето (на предмета), означено от подлога в изречението.

Въввратното притежателно местоимение има две форми: **пълна** – свой, своя, свое, свои, и **кратка** – си.

9. Препишете възратните местоимения от пословиците в колонка. Определете вида и граматическите признаци.

1. Вълкът козината си мени, но нрава си не мени. 2. Дървото се превива, докато е младо. 3. Кой каквото прави, на себе си го прави. 4. Всеки мечкар своята мечка хвали.

Определете службата на местоименията в изреченията.

10. Изберете от посочените в скоби местоимения онова, което отговаря на смисъла на изречението.

Със (своята, нейната) зимна красота Рила привлича много туристи. – Граничарят пази (своята, неговата) родина. – Много от (своите, неговите) картини художникът подари на родния си град.

Показателни местоимения – посочват лица и предмети, техните признаци за качество и количество, като заместват прякото им название.

11. В текста подчертаните думи са показателни местоимения. Какви имена заместват и по какъв начин? Сравнете ги с другите местоимения от текста и направете изводи за същността на показателните местоимения.

Облеклото на бойците във време на война е следното.

Те трябва да носят червени дрехи и медни щитове, тъй като това облекло било особено пригодно за военни цели. Дрехите с такъв цвят са най-лъскави и бавно се замърсяват. Освен това спартанският вожд разрешил на онези, които са достигнали мъжка възраст, да си оставят коси...

(Из «Хрестоматия по история на Стария свят»)

12. Вашият/вашата приятел/приятелка ви е на гости. Отваряте семейния албум му/й показвате редица снимки. Кои местоимения ще преобладават в речта ви? Защо?

Въпросителни местоимения – заместват имена на неизвестни лица и предмети, признаци и числа, когато питаме за тях.

13. В какви изречения по цел на общуване и по състав са употребени въпросителните местоимения в текста? Определете вида и граматическите им признаци. Обяснете правописа на въпросителните местоимения и интонацията на изреченията, в които са употребени.

– Татко – започна Васко колебливо... – Може ли човек да се откаже от бас?

– С кого си се хванал на бас?

– А не, аз само питам.

– Най-добре е да не се хващаш – посъветва го баща му. – Когато двама души се хващат на бас, единият е мошеник, другият – глупак.

– О, колко добре знаеше това Васко! Знаеше кой е мошеникът, кой – глупакът.

(Из Братя Мормарев)

За кой вид общуване е допустима употребата на думите **мошеник**, **глупак**? Обосновете се.

14. Напишете съчинение-миниатюра на тема «Не се хвали какъв си бил, а какъв си». Ако сте използвали въпросителни местоимения, обяснете употребата им.

Относителни местоимения – заместват име или местоимение в подчиненото изречение и служат за връзка между простите изречения в сложното съставно изречение. Имат самостоятелна синтаксична служба в подчиненото изречение.

15. С кои форми на относителните местоимения са свързани простите изречения в сложните съставни. Извадете ги в колонка и определете вида и граматическите им признаци. Обяснете пунктуацията.

През мирния период между две войни гърците построяват красиви сгради, на чиито останки и днес се любуваме. Така те поставят основите на цивилизацията, която ще окаже тайно влияние върху западната култура.

Музиката заема важно място в гръцкия театър. Обединяват се слово и звук. Това не са вече само трудови или религиозни песни, а изкуство, чийто единствен смисъл е красотата.

(Из «История на музиката»)

16. Кажете си какъв детски филм би искал (а) да гледаш. За какъв вид общуване е уместен създаденият от вас текст? Обяснете употребата на местоименията в него.

Тема 15 Глагол. Спрежение на глагола

Спомнете си какво знаете за глагол (укр. – дієслово). Разкажете един на друг за глаголите.

1. Прочетете текста. Определете темата и стила му. Препишете в колонка глаголите от текста.

ЛВОВСКА ОПЕРА

Няма спор, че Львов е един от най-красивите градове на Украйна. В него всеки метър е история, изкуство и красота.

Когато и да попитате ще ви отговори, че най-голямата забележителност на Львов е националният театър за опера и балет. Това е една от най-разпознаваемите сгради в Украйна. Львовската опера също е сред най-красивите европейски театри. Носи името на световноизвестната оперна певица Соломия Крушелницка, която е родена и израснала в Львов.

Оперната зала се състои от различни европейски архитектурни стилове, оформени във всичките им пишности. Построена е в началото на 20-ти век. Днес всички сравняват сградата с операта в Париж и Виена.

Анатолий Шамарин

1. Можем ли да общуваме без глаголи? За да отговорите правилно, разтълкуйте мисълта на един писател «Движението и неговият израз – глаголт – са основа на езика. Да се намери верният глагол – това означава да се даде на фразата движение».

 Проверете себе си

Глаголът означава движение или състояние на предмет и се открива с въпроси: **какво правя? какво правят?**

Например: **живея, виждам, достигам.**

Всички глаголи се обединяват в един и същ клас думи.

Изменението на глаголните форми по лице, число и време се нарича **спрежение (укр. дієвідміна).**

За разлика от украинския език в българския език има три спрежения.

Спрежението се определя според основата на сегашно време, т.е. според формата на 3 л., ед.ч., сегашно време.

I спрежение		II спрежение		III спрежение	
ед.ч.	мн.ч	ед.ч.	мн.ч	ед.ч.	мн.ч
1 л. бер-а	бере-м	ход-я	ходи-м	чув-а	чува-ме
2 л. бере-ш	бере-те	ходи-ш	ходи-те	чува-ш	чува-те
3 л. бере	бер-ат	ходи	ход-ят	чува	чува-т

2. Какъв извод можете да направите?

 Проверете себе си

Първо спрежение – глаголи, които в 3. л., ед. ч., сег. вр. завършват на Е: пея (той/тя/то пее), чета, играя, мечтая, желая, пропея, изиграя, прочета, размечтая се, пожелаая и т.н.

Второ спрежение – глаголи, които в 3. л., ед. ч., сег. вр. завършват на И: свиря (той/тя/то свири), летя, работя, вървя, строя, изсвиря, полетя, разработя, застря и т.н.

Трето спрежение – глаголи, които в 3. л., ед. ч., сег. вр. завършват на А, Я: рисувам (той/тя/то рисува), хвърлям (той/тя/то хвърля), оглеждам, събирам, вслушвам се, нарисувам, заоглеждам, засъбирам, изпонарисувам и т.н.

Спомагателния глагол **съм** не се отнася към никое от спреженията. В сегашно време се спряга по следния начин.

	Ед. ч.	Мн. ч.
1л.	(аз) съм	(ние) сме
2л.	(ти) си	(вие) сте
3л.	(той, тя, то) е	(те) са.

2. Определете спрежението на глаголите в текста (упражнение 1).

3. Прочетете гатанката. Препишете глаголите и определете основната им форма. Посочете граматическите им признаци – лице, число, време, спрежение.

На стряха плаче
бяло юначе,
че ми го вече
слънце напече.

Ти знаеш много – кажи, кое е
това юначе, що сълзи лее?
То иде зиме тук от небето
и си отива пролет в морето.

Помисли!

(1чџѧѠ)

Асен Разцветников

Тема
16

Сегашно и бъдеще време на глагола

1. Помогнете на Димчо да отговори правилно на учителя. Коя е причината за недоразумението?

– Кажи, Димчо – пита учителката по граматика, – «Вземам чадъра си» – какво време е?

– Дъждовно време – отговаря Димчо.

Намерете в Тълковния речник значението на думата време. В кой случай думата време е термин?

2. Сравнете формите за лице и число. Коя ще бъде основна форма на глагола?

1. реж-а	ход-я	чука-м
2. реже-ш	ходи-ш	чука-ш
3. реже	ходи	чука
1. реже-м	ходи-м	чука-ме
2. реже-те	ходи-те	чука-те
3. реж-ат	ход - ят	чука-т

1. Как се наричат подчертаните морфемии? Кои са окончанията, с които се образуват формите на глагола за сегашно време? За кое лице няма окончание?

Проверете себе си

В речниците на българския език глаголите са дадени в **основната им форма** (за 1 л., ед.ч., сегашно време)

Режа – с нож или друго остро сечиво дяля, сека нещо на части.

3. Препишете глаголите и определете в кое време, лице и число са те.

ЦИРК

В този цирк какво било!
Щъркел кара колело,
слон танцува със петел,
носорог с балон се вдига
и гъсок разгръща книга.
Пее и преде на хурка
стогодишна костенурка.

2. Кое е смешното в стихотворението на Иван Николов?

Работа в групи

4. Прочетете текста и кажете какво ново научихте от него.

НА ДЪРВЕТА ЛИ РАСТАТ БАНАНИ И КАФЕТО

Бананите растат на високи храсти, които приличат на дървета. Те раждат само веднъж. Всяка година отрязват растението и за

следващата то израства отново. Плодовете образуват гроздове. На дръжката има по 70–100 плода.

Кафето също расте на вечнозелени храсти в местности с горещ климат. Плодът му отвън прилича на череша, а отвътре съдържа две зърна.

(Из «Детска енциклопедия»)

3. В кое време са глаголите? Изберете три от тях и ги променете по лице и число?

Бъдеще време (укр. – майбутній час) на глагола откриваме с въпроса:

Какво ще правим после?

1 лице – аз **ще уча**

2 лице – ти **ще учиш**

3 лице – той (тя, то) **ще учи**

ние **ще учим**

ви **ще учите**

те **ще учат**

5. Прочетете стихотворението на Виктор Самуилов. От какво е недоволен героят?

ОТМЪЩЕНИЕ

Аз, като порасна, ще поканя гости.
Ще сервирам гозба от шаран без кости.
И когато стане веселба голяма,
ще повикам татко, ще повикам мама.
Ще накарам мама песен да изпее,
татко пък ще каже стихче подир нея.

Ако моите гости ги похвалят: «Бравооо!»,
ще им щипна силно бузките тогава
и когато стане ама най-най-смешно,
спешно ще ги пратя в банята отсреща
зъбките да мият и след миг да лягат.
Точно тъй. Да лягат и да спят вед-на-га!

Препишете глаголите, които са в бъдеще време.

6. Прочетете текста, като промените глаголите в бъдеще време.

ЛЯТНА НОЩ

Ставам. Излизам навън и сядам на прага. Мълча с часове,
подпрял глава на вратата. Слушам шума на лятната нощ. Гледам
упоен далечните звезди.

Иван Василев.

7. Преведете на български език.

Вітатиму, буду співати, перемалюєш, будуть бажати, люби-
тимите, напишеш, попрошу, будете плекати, подаруєш, буде
милуватися, скажуть, готуватимуть.

Действията в миналото (*преди, вчера, преди седмица, месец, година и т.н.*) могат да се изразяват с различни минали времена (укр. минулий час) на глагола.

Минало свършено време (укр. минулий закінчений час) изразява действието в миналото, което е свършило преди момента на говорене (Артистите изпяха песен).

Минало несвършено време изразява действие в миналото, което е продължавало в момента на говорене (Тогава артистите все още пееха песен).

1. Препишете текста. Подчертайте глаголите в минало свършено време.

Баба Пихтунка се заклати като юрдечка към къщи. Подир малко се завърна с едно дълго патешко перо и го бодна върху шапката на храбривия ловец. Дядо Пихтунчо навири своя червен нос – като морков от Джулюница – и тръгна подир кучето.

(Из Ангел Каралийчев)

2. Поправете грешките в подчертаните думи от текста на Марк Твен.

ЛАГЕРЪТ НА ВОЛНИТЕ ПИРАТИ

По цял ден Том и приятелите му си играеха. И все измислиха нова забавления. Често играеха на индианци – разделяха се на враждебни племена, нахвърлиха се един срещу друг из заса-

да, като непрекъснато нададоха бойни викове. След такова кръвопролитие те винаги останаха доволни. Само време от време с тъга се загледаха в далечината към родния град.

Определете темата на текста.

3. Разпределете глаголите в две групи според глаголното време:

играх, играех, четох, четях, седнах, седях, бе, беше.

4. Преобразувайте глаголите от минало свършено време в минало несвършено.

Свирях, мислих, пях, учих, живях, плетох.

5. Прочетете текста. Определете темата му. Изпишете глаголите в минало свършено време. В кое време са останалите глаголи в текста на Петя Александрова?

ПЪТЕЧКА

Към билотото се появи пътека. Хората минаваха по нея, радваха се на цветята, огласяха планината с говор и смях. А пътеката се оплакваше, защото я мачкаха и изровяха по нея дупки. Един ден тя се скри в тревата, притаи се и замълча. Хората я потърсиха, но като не я намериха, минаха пряко поляната. След стъпките им в тревата остана свежа следа. Началото на една нова пътека.

Проверете себе си

В минало свършено време са:

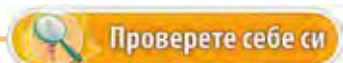
- а) пях, крих, скочих;
- б) пеех, крих, скачах;
- в) пеех, криех, скачах.

В минало несвършено време са:

- а) сях, носих, влязох;
- б) сеех, носех, влизах;
- в) сях, носех, влязох.

Тема 18 Повелително наклонение на глагола

Спомнете си какво знаете за повелителното наклонение на глагола

Повелително наклонение – извършването на действието зависи от волята (*желанието, молбата, заповедта...*) на говорещото лице.

Например:

*кажи – кажете, не кажи – не кажете – недей казва –
недейте казва – недей да казваш – недейте да казвате.*

1. Поставете повелителните форми на глаголите.

Модел: Топло ми е! Моля те, отвори прозореца! (отварям)

1. Студено ми е. Моля те, _____ вратата (затворя). 2. Моля Ви, _____ тук (спра). 3. Тя не е в офиса, _____ по-късно (обадя се). 4. _____ с директора (говоря). 5. Моля те, _____ закуска за децата (направля).

2. Напишете отрицателните форми.

Купете! Не купувайте!

Станете! _____

Обадете се! _____

Вземете! _____

Кажете! _____

Дайте! _____

Отворете! _____

Затворете! _____

Спрете! _____

Върнете се! _____

3. Прочетете текста. Извадете глаголите и ги преобразувайте в повелително наклонение.

ПРОЛЕТ

Ручеят в гората
тихо ромоли,
хвъркат пеперуди
и бръмчат пчели.

И запява птици
в гъстия шумак:
– Пролет-хубавице,
ти пристигна пак!

Цъфнали цветенца,
здравец и трева,
птички и животни
срещат пролетта.

Таня Тошкова

4. С глаголите от повелително наклонение пейте, яж, знай, не правете съставете изречения.

5. Прочетете текста. Изпишете глаголите в повелително наклонение.

ЛЕСНА РЕЦЕПТА ЗА МЛЕЧНА БАНИЦА

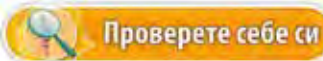
Кравето масло трябва да е разтопено, може да разтопите маслото на водна баня или пък в микровълновата. Намажете обилно тавата с краве масло, след което сложете една кора от корите за баница, намажете я с разтопено краве масло, поставете нова кора, намажете и нея и продължете така, докато корите свършат, като последната кора също намажете добре с масло. Когато поставяте корите, ги разпределяйте равномерно, така че в цялата тава да има еднакъв пласт кори. С остър нож направете няколко къси разреза по корите и печете в предварително нагрята

на 180 градуса фурна за около 25–30 минути, или докато корите придобият златист цвят.

Междувременно разбивате яйцата със захарта с помощта на миксер, след което добавяте и леко съгрялото, но не горещо мляко и ванилията. Разбивате до пълно разтваряне на захарта. Върху изпечените кори изливате така приготвената смес и печете за още около 20 минути, докато баницата е напълно изпечена. Преди сервиране поръсете баницата с пудра захар.

6. Съставете диалог на тема «В библиотеката», използвайки повелителното наклонение на глаголите.

Проверете себе си

Кажете на съучениците и съученичките си това, което вече знаехте и това, което научихте в днешния урок.

Тема 19 Съвместна употреба на изучените глаголни времена

В художествения стил глаголите могат да се употребяват съвместно.

1. Прочетете текста. Определете темата му.

В едно село живееха трима братя: Ненко, Генко и Радуленко. Ненко и Генко бяха хитри мъже, а Радуленко имаше голяма уста.

Веднъж Ненко рече на Генка:

- Хайде да махнем Радуленка. Каквата уста е отворил – ще излапа имането ни.
- Хайде, но как? – попита Генко.

– Ще му напълним един чувал с мѣх. Най-отгоре ще сложим една кѣделя вълна и ще го проводим на пазара. Пѣтят води през гората, кѣдето вѣрлуват разбойници. Те ще го погубят.

Напълниха чувала с мѣх, сложиха отгоре малко вълница и повикаха Радуленка.

Ангел Каралийчев

1. В кое време са глаголите, с които писателят прави описание в разказа? Изпишете ги в тетрадката си.
2. В кое време са глаголите, с които писателят прави повествование в разказа? Изпишете ги в тетрадката си.
3. Кои времена на глаголите са използвани в пряката реч на героите?
4. Изпишете си ги в тетрадките.

2. Прочетете текста.

В комплекс «Радост» най-много деца живеят в блок 23. Един ден, в разгарата на играта, докараха вѣглища на двамата старци Ивана и Иван Михайлови. Те са на 70 години и живеят сами. «Хайде да помогнем на вѣзрастните хора!» – предложи някой. И веднага играта се превърна в полезно занимание: кой с лопата, кой с рѣце пълнеха Светла, Мария, Елена, Карина, Димчо, Петър. След два часа децата седнаха на тротоара да се порадват на похвалите на минавачите.

Димитър Проданов

5. Кои глаголни времена са използвани в текста? Препишете тези глаголи.

3. Кое е основното време в текста? Откривате ли форми на други изучени глаголни времена? Запишете всички глаголи и определете времето им в тетрадките си.

ТРИТЕ ПЕПЕРУДКИ

Имало едно време три пеперудки – бяла, червена и жълта. Те танцували сред цветята и били много щастливи.

Един ден завалял силен дѣжд и пеперудките потърсили кѣде да се скрият. Долетели до едно червено лале и го попитали:

– Червено лаленце, ще отвориш ли чашката си, за да ни скриеш от дъжда?

Червеното лале отговорило:

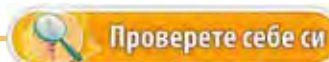
– Ще приема само червената пеперуда, защото тя е като мен. Като чула това, червената пеперуда казала:

– Ако моите приятелки не могат да влязат с мен, то аз ще остана с тях в дъжда.

(Из немска народна приказка)

Тема 20 Строеж на думата. Производни и сродни думи

Спомнете си какво знаете за строежа на думата (укр. будова слова).

Както в украинския език, думата в българския език състои от корен (укр. корінь), представка (укр. префікс), наставка (укр. суфікс), окончание (укр. закінчення).

Корен – основна част на думата, носи значението ѝ. Например: род – родина – народ – роден; път – пътник – попътен – пътешествие (сродни думи)

С един и същ корен могат да се образуват думи, които означават различни части на речта. Например: звън, звънец, звъни, звънлив.

Представка – смислова частица в думата, която стои пред корена. Най-често използваните представки са: *раз-, из-, без-, от-, до-, пред-, над-, зад-, пре-, с-* и др. Например: разказва, излети, отлети, долети, надпише, замине, препише, изплува, погали, надмине.

ВАЖНО!

Представките **раз-, из- и без-** се пишат винаги със **з**.

Представките **пред-, над-, и под** се пишат винаги с **д**.

Например: *разходя, изнея, бездомен, предвидя, надскоча, поскоча.*

Наставка – част на думата, която стои след корена и служи за образуване на нови думи. Най-често използвани наставки са: *-ар, -ач, -ец, – тел, -ник, -ище, -ен, -ив* и др.

Например: *ключар, готвач, летец, учител, ученик, летище, дървен, игрив.*

Окончание – част на думата, която стои в края на думата и уточнява лице, число, време, род...

Например: *ходя – ходи – ходите – ходят.*

Коренът, представката, наставката, окончанието се наричат морфема.

Морфема – най-малката съставна част на думата, която носи определено значение.

1. Думата *книжарница* е разделена на срички (укр. **склади). Помислете защо сричката не е морфема.**

кни- жар- ни- ца
(сричка) (сричка) (сричка) (сричка)

2. За да направите морфемен разбор, разделете думите от всяка колонка на морфема. Кои морфема са общи и кои – различни? Определете вида на всяка морфема – корен, представка, наставка, окончание.

книжарница	преглед	писател	боря се	гара
млекарница	поглед	служител	борец	гари

3. С корените *вод, лек, мир, рък* съставете нови думи. Запишете ги в тетрадката.

Думи, които имат един и същ корен и са близки по смисъл, се наричат **сродни думи**.

НАПРИМЕР: **сън, сънен, сънувам, сънища; ключ, заключен, отключен.**

Сродните думи се образуват от корена с помощта на представки и наставки.

Сродните думи могат да бъдат различни части на речта.

С помощта на сродните думи проверяваме правописа на гласните (сп...ртист – спорт, спóртен, мл...деж – млад, млáдост).

Производни думи – думи, които са образувани с помощта на наставки и представки.

Мразовит, навън, клонче, слънчогледи (сложна дума), утринното

4. Прочетете текста и открийте в него четирите сродни думи. Коя е общата им част?

Скрита в гъстата дъбрава
е сладкарница «Тинтява».
Всеки спира тук за кратко
да си хапне нещо сладко.

Весел, пъргав и засмян,
пръв сладкар е Щърколан.
Без да спре за миг дори,
той сладкиши майстори

(Из Атанас Цанков)

5. Пропуснатите думи са сродни на думата от заглавието. Кои са те?

М...РЗЕЛАНКА

Имало една мома. Тя била много ... По цял ден... и си повтаряла: «Ах, колко ме ...!» Нарекли я ... Заради нейния ... никои не забелязвал красотата и.

6. Отгагнете гатанките. Препишете ги. Подчертайте сродните думи.

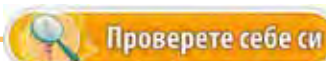
Като жаровата жари, а не разпалва пожара. Що е то?	Без сладило подслаद्या, без горчило огорчава. Що е то?	Денем са отворени, нощем са затворени. Що е то?
--	--	---

Помощ: думата, очите, копривата.

7. Защо всички ученици в класа се смеят на отговора на ученика?

Учител: – Борис, кажи ми няколко сродни думи.

Ученик: – Дядо, баба, чичо, вуйчо, леля, батко.

Кажете на съучениците и съученичките си това, което вече знаехте и това, което научихте в днешния урок.

1. Помислете и кажете защо тези съществителни имена са сложни? От кои думи са образувани? С кои гласни са съединени частите им? Работете по образца.

водопад (вода, пада) вод-о-пад
 водомер (? , ?) ? ? ?
 огнеборец (? , ?) ? ? ?

2. Разгледайте сложните съществителни имена. Обяснете как са образувани? Имат ли съединителна гласна и как се пишат?

Заместник-директор, помощник-началник, вагон – ресторант

3. Защо мислите, че тези прилагателни имена са сложни? От кои думи са образувани? От колко части се състоят? Как са свързани със съединителната гласна? Кои са свързани без съединителна гласна?

чернокос – черн-о-кос
 синеок – син-е-ок

петгодишен (пет години)
 десетдневен (десет дни)

4. Разгледайте сложните прилагателни имена. Обяснете как са образувани. Имат ли съединителна гласна и как се пишат?

украинско-български речник (украински и български)
 българо-френски речник (български и френски)
 немил-недраг (немил и недраг)

1. Какъв извод можем да направим?

Сложни думи (укр. складні слова) – състоят от две и повече части, които са свързани със или без съединителна гласна.

5. Какво означава непознатата дума в текста от «Детска енциклопедия»? Как е образувана?

СЪЩЕСТВУВА ЛИ НАИСТИНА КАМИЛОПАРДЪТ?

Ако трябва да си представите как изглежда животното, наречено камилопард, то вероятно бихте отговорили, че е нещо средно между камила и леопард. И ще бъдете абсолютно прави. Камилопардът има дългата шия на камилата и петната на леопарда. Казвате, че никога не сте виждали такъв звяр? Нищо подобно! Камилопард е името, с което в древни времена наричали... жирафа.

6. Кои са сложните съществителни имена от текстовете? Обяснете как са образувани?

Панагюрище прераства в промишлен град. Развиват се рудодобивът, дърводобивът и текстилна промишленост.

(Из списание)

Голям далекоглед е
заводският комин.
В небето зиме, лете
се визира той самин.

Дали ще зърне този
комин – далекоглед
небесните чертози
на моя звездолет.

Цветан Ангелов

7. Преобразувайте изреченията така, че да употребите сложно прилагателно.

1. Той има добро сърце. 2. Фигурата има много ъгли. 3. Левски имаше сини очи. 4. Той обича свободата.

8. Как двете думи се свързват в една? Какво означава тя?

мореплавател	денонощие	българо-гагаузки
киноартист	земемер	заместник-директор
тригодишен	корабостроител	жълто-зелени
слънцелечение	трудолюбие	внос-износ

9. Кажете с една дума изразите.

1. Лов на риба. 2. Бране на грозде. 3. С руси коси. 4. Въртеж на вода. 5. Братово чедо. 6. С добро сърце. 7. Съхранение на газ.

10. Правилно ли отговаря ученикът?

Учителката: – Назови ми някои представители на земноводните?

Ученикът: – Жаби и риби.

Учителката: А защо смяташ, че са от тази група?

Ученикът: – Ами... жабите са земни, рибите – водни, значи общо са земноводни.

Всички се засмяха.

2. А вие отговорете писмено на въпроса: Как е образувано прилагателното име **земноводни**? Какво означава то?

Проверете себе си

Кои думи са сложни?

а) думи с представки;

б) думи с наставки;

в) съставени от две думи.

В кой ред има само сложни думи?

а) подател, зъбобол, бързовар;

б) продавач, китарист, вестоносец;

в) листопад, колоездач, бързоног.

Кажете на съучениците и съученичките си това, което вече знаехте и това, което научихте в днешния урок.

Тема
22

Регресивна асимилация. Изговор и правопис

Беззвучни съгласни – съдържат само шум (с, ш, п, т, к и др.).

Звучни – съдържат шум и глас (з, ж, б, д, г и др.).

Повечето от звучните и беззвучните съгласни се противопоставят по двойки:

звучни – б в г д ж з дж дз

беззвучни – п ф к т ш с ч ц

Съгласните р, л, м, н, ѝ са само звучни и нямат съответни беззвучни.

Съгласната х е само беззвучна и няма съответна звучна.

Звучните съгласни дж, дз се отбелязват с две букви.

Регресивна асимилация (обеззвучаване) – имаме звучна пред беззвучна или в края на думата настъпва обеззвучаване, например: разходка – расхотка.

В края на думата звучната съгласна се изговаря като беззвучна, например: корап – кораб, багаш – багаж.

Когато се съмняваме в правописа на съгласните, проверяваме чрез думи, в които след съгласния звук има гласен, например: кораб – кораби, багаж – багажи.

В средата на думата, когато звучната буква се намира пред беззвучна, изговарят се и двете съгласни като беззвучни, например: врапче – врабче, лотка – лодка.

Ако не можем да направим проверка чрез гласен звук, то правим проверка в правописния речник.

1. Отредактирайте изреченията.

Нося си молиф и тетратката си в раницата.

Ех, че блеснал пухкаф смяк.

Няма птички, няма песен, ала има скреш чудесен.

Тази книшка е на моят приятел.

Днес си облякох новата блуска.

2. Познайте думите. Какви са пропуснатите съгласни звукове? На кое място са в думите? Как проверяваме правописа им?

Зъ..., ори..., гра..., ку...че, но...че, ро...че, дъ..., баске...бол, чо...ка.

3. Прочетете стихчето.

ТРАПЕЗНА ПЕСЕН

Добре, че пишете бележка
с какво и как да се наям.

И не че е задача тежка,
зер и без вашата бележка
хладилникът къде е знам.

Самин да дъвчеш мръвка,
дори и мръвка от фазан,
е все едно да дъвчеш дъвка,
и то във нейната калъфка
от найлон или целофан.

Марко Ганчев

1. От какво се оплаква героят?

2. Открийте в текста и изпишете си всички думи с правописни особености.

4. Прочетете текста . Проверете правописа на отбелязаните с черно съгласни букви.

Как не е умрял от глад
до днеска този мравояд
щом се храни само с мравки?
При това и без подправки.

Е, случва се, макар и рядко,
Когато той се храни сладко,
да го щипне мръвка мравка.
Но то е само за подправка

5. Препишете събраните пословици в тетрадките си.

На чужд гръ...
Бър... на лъжицата,
Без тру...

трома... на теслицата.
почи... ката не е сла...ка
и сто тояги са малко.

Тема
23

Редукция на неударени гласни. Изговор и правопис

Припомнете си:

Гласни звукове – съдържат глас.

Българският език има шест гласни (*а, е, и, о, у, ъ*).

По отвор на устата са делят на широки и тесни гласни.

Широки гласни – изговарят се с широк отвор на устата.

Тесни гласни – изговарят се с тесен отвор на устата.

Широките и тесните гласни се противопоставят по двойки:

широки – *а о е*

тесни – *ъ у и*

Широките гласни в неударена сричка не трябва да се изговарят и пишат като тесни.

Тесните гласни в неударена сричка не трябва да се изговарят и пишат като широки.

Гласният звук в неударена сричка не се чува ясно и може да се сгреша при писане. За да сме сигурни, търсим дума за проверка, в която той е в ударена сричка и се чува ясно, например: пътека – път – пътник.

При колебание за изговора и правописа на гласните в неударени срички правете справка в Правоговорния или Правописния речник. Когато се съмняваме дали се пише *а* или *ъ* в последната сричка на думата, проверяваме чрез формата за множествено число. Пишем *ъ*, ако гласният изпада (рек... л – рекли), и *а*, ако се запазва (каз... л – казали).

1. С коя от двете думи се проверява правописа на гласните в корена?

Ст...кло(стъкла, стъклен); в...да(воден, водолаз); ... хо(уши, ушен); пч...ла(пчели, пчелен); к...упувам(купувач, покупка); л...сица(лиса, лисана); д...рво(дървар, дървен).

2. Четвъртокласниците са писали съчинение на тема «Златна есен». Те са употребили много думи с гласните *а* и *ъ* в неударена сричка. Изпишете в тетрадките си само правилно написаните думи. При колебание направете справка в Правописния речник.

магла	дълаг	гръдина
вятър	дарвета	малина
пъстар	капина	трясак
варба	калвач	пясак

Напишете и вие съчинение на същата тема. Употребете част от тези думи.

3. Прочетете текста. Намерете думите за проверка на отбелязаните с черно гласни.

КОЛКО СА МАГАРЕТАТА?

Един селянин подкарал пет магарета да ги продава на пазара. По пътя се уморил и яхнал едно от магаретата. Като отпочинал малко, той ги преброил.

– Бре, само четири! – викнал уплашен селянинът и скочил на земята. – Изгубил съм едното!

Но преди да се върне, той преброил магаретата още веднъж и видял, че са пет.

Метнал се радостно на едното от тях и пак ги преброил.

– Пак четири! – извикал той и почнал да мига в почуда.

В това време насреща му се задал Хитър Петър.

Измислете продължение на приказката.

4. Какво мислите за автора на съобщението?

ОБЯВА

За желаещите да изочава български език по програма за българите зад граница – на разумна цена отстъпвам място в четвърти клас на нашито училище.

Кои са сгрешените думи? С тях напишете своя обява.

Хайде да рисуваме

Оформете красочно обявата, като я редактирате

Тема
24

**Правоговор и правопис на думи
със съчетания от две и три
съгласни**

Правилното писане на струпани съгласни проверяваме чрез дума, в която след тях има гласен, например: вест – вестник – вести; чест – честно – честен.

Правилното писане на съгласен звук в средата на думата проверяваме с дума, в която след него има гласен и той се чува ясно, например:

обувка – обувам – обувен; съседка – съседи – съседен.

В средата на думите съгласните *т, д* между две други съгласни (-стн-, -стл-, -стк-, -стч-, -здн-) трябва винаги да се пишат. При изговор съгласните *т, д* не бива да изпадат. (учас-т-ник – участник; надеж-д-на – надеждна).

В края на думите съчетанието -ст- трябва винаги да се изговаря и да се пише. При изговор съгласната т не бива да изпада, например: чист(чист), гост(гост).

В края на думите съчетанията от звучни съгласни -жд, -зд се изговарят като беззвучни -шт, -ст. При изговор съгласната -т не бива да изпада, например: дъжд(дъшт), грозд(грост).

Думите с буква щ в края се пишат с щ, а се изговарят(шт):
нощ(ношт), свещ(свешт).

Когато думите в м.р завършват на -нен, в другите им форми пишем двойно н(нн), например: лунен, затова лунна, лунно, лунни.

Когато думите в м.р завършват на -ен, в другите им форми пишем едно н, например: рожден, затова рождена, рождено, рождени.

1. Открийте думите със струпани съгласни. Препишете ги заедно с думите за проверка.

НИЕ, ВРАБЧЕТАТА

Докато ние учехме в класната стая, децата заеха предишното ни място върху дървото. Тъй изкарахме учебната година и завършихме с отличие, а децата завършиха с двойки. Когато се сбогувахме, Чир пита децата: «Знаете ли откъде извира Дунав?». А те се почесват, подсмърчат, но не знаят. Накрая питаха нас. Чир излезе напред и с гордост им отговори, защото, който изучи веднъж науката, никога не ще я забрави.

А река Дунав извира от своите извори.

(Из Йордан Радичков)

2. Препишете правилно, като допълните пропуснатите букви. Помогнете си с думите за проверка.

Пакос...ник, ус...на, щас...лив, радос...но, мо...ност, помо...ници, спор...ист, фу...бол, хи...ник, гигант...ки.

3. Защо стопаните са написали тази обява? Препишете правилно сгрешените думи в обявата.

Обява

Кучето в къщата ни не е изтривалка. Изтриването на обувките крие опасност. Има вероятност да пострадате. Ние, стопаните, не носим отговорност.

4. Изберете правилната буква и напишете думите.

Глед/тка, мъж/шки, разход/тка, колиб/пка, картов/фи, пантов/фи, юв/фка, над/тпис, раз/стение.

5. Направете фонетична транскрипция на думите: *вестник, артистка, листче, звездна, щастливи*.

6. Образувайте формите за женски род, среден род и множествено число на следните прилагателни имена. Напишете ги.

Военен, машинен, писмен, мъжествен, естествен, старинен.

Тема
25

Променливо я. Подвижно и непостоянно ъ

В българския език има два вида я: постоянно и променливо. Постоянно я не се променя в различните форми на думата или в сродни думи, например: поляна – поляни, селяк-селяци-селячество.

Променливо я при определени условия се запазва, а при други условия се променя, например: голям-големи-големина, бял-бели-белина.

Изговаряме и пишем я

- 1) в едносрични думи, например: грях, бял;
- 2) под ударение, когато е пред твърда сричка и когато е в края на думите, например: мярка, вярa; живях, видях.

Изговаряме и пишем е

1) когато ударението пада върху друга сричка, например: белота, големина;

2) пред мека сричка, например: бели, сенки;

3) пред съгласните: *ж, ч, ш, ѝ*, например: грешка, снежна, пречка, грейна.

4) Някои думи правят изключение от правилото за променливо *я*, например: дело, столетна, достоверна, съвместна, век, човек и др.

Запомнете! Променливо *я* се среща само в някои думи и форми. При колебание за правописа и за правоговора на думите трябва винаги да правим справка в правописния и правоговорния речник.

1. Вместо... поставете постоянното или променливото *я*.

Сн...гът, м...ста, см...хове, кол...но, вид...ло, жел...зен, изп...ли, гн...в, п...на, мл...чно.

2. Прочетете изразително стихотворението на Елисавета Багряна.

КОЙ СЪМ АЗ?

Скреж ми е косата,
скреж ми е брадата.
Лед ми са очите,
в бял калпак ушите.

Сняг ми е кожата,
Духна – вятър духна,
Бяга всичко живо,
Бяга и се скрива.

Сам отговори ми –
Как е мойто име
О, познах те аз,
Ти си – дядо Мраз!

Изпишете думите *бял, вятър, дядо*. Поставете ги в множествено число. Как се променя звук *я* в думите?

3. Изпишете реда, в който една от думите е написана неправилно. Обосновете си отговора.

а) Пряк-прякия-пречка;

в) цял-цяла-цели;

б) смях-смехът-смешка;

г) вятър-вятърът-ветрове.

4. В кой ред е допусната правописна грешка? Направете фонетична транскрипция на думите.

- а) поляни; в) смаяни;
б) засмяни; г) изпели.

Подвижно **ъ** мени мястото си спрямо **р** или **л**, за да стане по-лесен изговор на думите и да се избегне струпване на съгласните, например: зрънце-зърно, хвърчило-хвъркна, глътка-гълтам.

Мястото на **ъ** в съчетание с **р, л**:

в многосрични думи;

ако след съчетанието има един съгласен звук, пишем и изговаряме **ър, ъл**, например: върба, гълтам;

ако след съчетанието има два съгласни звука, пишем и изговаряме **ръ, лъ**. например: връбница, глъчка. Някои думи правят изключение от правилото: завързвам, избързвам, избързвам и др;

в едносрични думи;

ако **ъ** стои след **р** или **л**, пишем и изговаряме **ръ, лъ**, например: прът, грък, скръб.

Изключение правят думите: вълк, сърп, хълм, щърк, жълт и т.н.

В българския език освен подвижно **ъ** има и непостоянно **ъ**. Непостоянното **ъ** се съдържа в някои форми на думата, а в други изпада, например: мисъл-мисълта-мисли.

Непостоянно **ъ** се среща и в някои форми на глаголи: пекъл, рекъл, внесъл, но казал-казали, викал-викали.

При колебание дали да пишем **ъ** или **а**, образуваме други форми на думата: ако гласната изчезва в другите форми – пишем **ъ**, ако се запазва – пишем **а**.

5. Прочетете текста. Образувайте други форми или сродни думи на думите: *дръж, изгълча, извърна, хладнокръвие*.

– Момче, дръж хубаво бръснача, че ще ме порежеш! – изгълча строго Левски на момчето.

Турчинът се извърна неволно към черното сако на апостола.
– Изгубен е! – помисли си Ковачев. Но в тая критическа минута примерът на спокойствие и хладнокръвие на дякона го ободри.

6. Препишете думите, които съдържат непостоянно ъ.

Пламък, пясък, остър, рекъл, мозък, текъл, добър, вятър, гълча.

7. На място на точките поставете а или ъ. Как ще се предпазите от грешки?

МЪЛЧАЛИВИ ЛИ СА РИБИТЕ?

«М...лчи като риба» – казв...т поняког... за човек, който упорито не иска да говори по даден в...прос. Истин...та е, че има риби, които мог...т да издав...т звуци. Някои го правят чрез плувателния мехур, други – чрез триене на челюстните з...би. Звуците от р...зличните риби не са еднакви: едни прилич...т на б...р...банни уд...ри, други наподобяв...т свирк...не, гр...хтене, б...рборене,...

(Из «Детска енциклопедия»)

Тема 26 Синоними. Антоними. Омоними

Синоними – думи, различни по звуков състав, но близки по значение, например: весел-радостен, топлина – горещина. Синонимите могат да бъдат дума и дума: богат – разкошен; дума и словосъчетание: опасявам се – изказвам опасение; словосъчетание и словосъчетание: запръска дъжд-заваля дъжд.

Синонимно гнездо – множество от думи със сходно значение, например: правдоподобен – безпогрешен-истинен-несъмнен.

В синонимното гнездо една от думите е основна и тя има пряко значение. След нея се подреждат думи от по-близки към по-далечни синоними.

Синонимите спомагат за избягването на повторенията и допринасят речта да е по-разнообразна и интересна.

Антоними – думи, различни по звуков състав и противоположни по значение, например: богат – беден, говоря – мълча.

Антонимите могат да бъдат думи само от една част на речта.

Омоними – думи, които звучат и се пишат еднакво, но имат различно значение, например: клас(зърно) – клас(група от ученици); син(мъжка рожба) – син(цвет).

1. Изпишете реда с думите, които са синоними:

а) тичам, бягам;	в) родина, роднина;
б) отивам, връщам се;	г) топло, студено.

2. В кой ред думите не са синоними?

а) Спокойствие, мир;	в) любезен, отзивчив;
б) аромат, смрад;	г) тичам, бягам.

3. Запишете синонимно гнездо на думите: *приятелство, ям, слаб*.

4. Подчертайте антонимите в изреченията

Утрото е по-мъдро от вечерта.

Болен здрав носи

Всяко зло за добро

Скромността краси човека, а мързелът го грози.

5. Измъкнете синонимите и антонимите от текста.

Тодор и Мартин са близнаци. Макар да си приличат много по външност, по характер твърде се различават. Тодор например е доста приказлив, а Мартин – мълчалив. Когато трябва да се вземе важно решение, Мартин е колеблив и дълго време не предприема действия, докато Тодор е решителен и действа бързо.

6. С дадените думи *коса, вила, град* съставете по две изречения, в които думите да са омоними.

Фразеологизми не се създават всеки път непосредствено в общуването, а се използват като веднъж създадени готови единици, известни на говорещите езика. Например: *водя го за носа (заблуждавам го), мравки лазят по гърба ми (изпитвам голям страх).*

Фразеологизмите имат преносен смисъл и правят речта образна, жива и емоционална.

Най-широка употреба имат в разговорния и художествения стил.

В художествения стил фразеологизмите служат за характеристика на героите.

За да се усвоят значенията на фразеологизмите, нужно е да се използва фразеологичен речник.

1. Определете кои съчетания на думите са словосъчетания, а кои са фразеологизми.

Ял сладолед, ял кокоши крак, сече му главата, ляга си с кокошките, ни в клин, ни в ръкав, малка градина, гореща вода, след дъжд качулка, планинска вода.

2. Определете значенията на фразеологизмите. Запишете ги.

Вадя душата, с две леви ръце, през куп за грош, Авгиеви обори

Помощ: измъчвам жестоко; несръчен, непохватен; много замърсено място; небрежно, повърхностно.

3. Обяснете с фразеологичен речник значението на крилатите изрази: «жребият е хвърлен», «мамино детенце», «пък каквото сабя покаже».

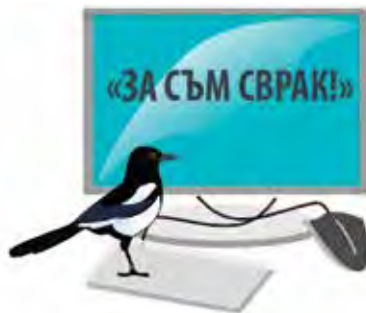
4. Напишете няколко пословици и поговорки, с които се изразява отношението на народа към някои отрицателни качества у човека.

5. Напишете кратко съчинение със заглавие «Върви ми по мед и масло». Помислете каква идея ще има вашият текст, за кого ще бъде предназначен.

1. Прочетете текста.**КОМПЮТЪРЕН СПЕЦИАЛИСТ**

В рошаво гнездо между клоните на тополата живеят свраката Станка и синът ѝ Пазимирчо.

Всяка сутрин Пазимир посещава птичето училище. Там се учи да чете, да пише и да лети нависоко, за да се пази от котките и от прашките. Следобед подскача по клоните на тополата и прелита до перваза на прозореца срещу родното му гнездо. Зад този прозорец работи Нели. Тя е програмистка и докато набира цифри и букви на екрана на компютъра, хапва сусамена кифла или хлебче с кренвирш.

Веднъж Нели остави залък от кифла до включения компютър и отиде да си купи шише боза. Пазимир влетя през откряхнатия прозорец, клъвна залъка, заподскача по клавишите на компютъра и върху екрана се изписа: ЗАСЪМ СВРАК! Сврачето засрича буква по буква, изцвърча гордо: «Ограмотих се, ограмотих се!». И литна да съобщи на майка си.

Привечер махленските птици се събраха на перваза зад прозореца на баба Стефка, за да гледат телевизия. Те по-малко гледаха, а повече бърбеха и се хвалеха. Станка ги изслуша и гракна важно:

– А пък моят Пазимирчо завършва компютърен курс и ще отлети на специализация в чужбина!

Останалите птици зяпнаха от завист и учудване.

На другата сутрин върху прозореца на Нели опънаха мрежа против комари и компютърните уроци на Пазимир свършиха.

По Банко П. Банков

прашка – приспособление за хвърляне на камък.

кифла – тестено изделие за закуска с форма на полумесец, направено от специално тесто.

кренвирш – тънък или къс варен колбас от ситно смляно като каша месо.

залък – парче храна, обикновено хляб за едно лапване.

боза – безалкохолно гъсто питие с възкисел вкус, което се приготвя от просено брашно.

1. Какво прави сврачето Пазимир в птичето училище?
2. На какво се учи той след училище?
3. По какво сврачето прилича на дете?
4. Защо компютърните курси на Пазимир свършиха?

Измислете продължение на историята.

Тема 29 Обучаващ писмен преразказ

1. Прочетете текста.

ПЛАНЕТАТА ЗЕМЯ

В огромното небе се намират хиляди тела: Слънцето, Земята, Луната, планетите, звездите... Ние сме малки частици в една гигантска Вселена. Дори нашата Земя, която ни се вижда голяма, е сравнително малка планета. Земята се върти около своята звезда – Слънцето. Ако беше по-далеч от него, щеше да бъде твърде студена, като Плутон. Ако беше по-близо, щеше да бъде твърде топла, като Меркурий.

Днес множество уреди наблюдават небето, планетите, звездите... Когато сме на

Земята, използваме бинокли, телескопи или радиотелескопи. Въздухът и облаците ни пречат да виждаме ясно. Ето защо изпращаме машини далеч в небето. Множество сателити, построени от хората, се въртят около Земята. Благодарение на тях имаме снимки на нашата планета и си разменяме телевизионни образи и телефонни разговори по целия свят.

Видяна от Космоса, Земята има красиви цветове. Континентите се открояват върху синьото на моретата и океаните. Земята е обкръжена от въздух. Тази атмосфера прилича на покривало, което ни пази от опасните слънчеви лъчи. Освен това тя ни позволява да дишаме. Земята е единствената планета, на която има вода в течно състояние. Благодарение на въздуха и водата е станало възможно да се развие животът.

(Из списание)

**2. Открийте в текста три части, които отговарят на дадените въпроси:
Каква е планетата Земя в сравнение с другите планети?
С помощта на какви уреди се наблюдава небето?
Как изглежда Земята от Космоса?**

План

1. Планетата Земя в сравнение с другите планети.
2. Уредите, с които се наблюдава небето.
3. Изглеждането на Земята от Космоса.

3. Прочетете всяка част поотделно.

4. Преразкажете устно всяка от частите на текста.

5. Направете писмен подробен преразказ на текста по горепосочения план.

Тема
30

**Работа върху несложни текстове
(обява, стихотворение)**

Обява – съобщение за нещо, което се прави известно на голям брой хора.

1. Препишете като образец дадената обява.

ОБЯВА

Представлението «Намереният късмет» ще се състои на 15 април от 15.00 часа в училищната актова зала.

Участват: 4 класове. Каним: всички ученици на началното училище.

2. Запишете напълно обявата, ако попълните празните места.

ОБЯВА

Организираме конкурс
за най-весела история със заглавие

«

»

Съчиненията трябва да се предадат в срок до ...

Каним ви за участие! От ... клас

3. Оформете самостоятелно обява, в която ще съобщите за някой предстоящо събитие.

Стихотворение – кратък лирически жанр, в който основното са образите и чувството.

МАМА

Косата на мама
е светла и мека,
ръката на мама
е нежна и лека.
Тя много е мила
и много добра е,
даже когато
не ѝ се играе.

И истински хубаво
е в нашата къща,
само когато
тя от служба се връща
и погалва косата ми
с уморена ръка...

Но често до късно
мама я няма –
тя работи в нейната
служба голяма
и само от работа ми телефонира,
но това не ми стига,
то се разбира.

Когато порасна,
ще направя така,
че тя да не работи
през целия ден...
или нека работи,
но нещо при мен!

Валери Петров

1. От чие име говори поетът?
2. Как се чувства детето без майка си?
3. За какво мечтае то?
4. Как се отнася майката към своята рожба?
5. Защо майката не може винаги да бъде заедно с детето си?
6. Изпишете в тетрадките си епитетите.
7. Вие как изразявате обичта си към майките си?
8. По какво си приличат всички майки?

Препоръчваме ви да научите стихотворението наизуст.

Тема
31

**Работи върху несложни текстове
(надписи, етикети с цени, адреси)**

1. **Опитайте се да съставите и да запишете в тетрадките си една надпис, която бихте искали да оставите на книгата, която дарявате на своя приятел.**
2. **Разиграйте по групи ситуациите: «В млекарнята», «В аптеката», «В кафенето», като използвате думите, които говорят за цените на стоките, които ще купувате.**
3. **Съставете по двойки диалог на тема «Тук аз живея», като се обменяте с информация за своите домашни адреси.**

4. Редактирайте диалога.

Здравей!

Добър ден!

Как се казваш!

Милена.

А ти.

Амжад.

На коя улица живееш!

Аз живея на улица Дерibasовска, апартамент 34. Ами, ти на
коя улица живееш?

Аз живея на улица Спортна, къща 26.

Идвай на гости.

Благодаря. Ще дойда.

Хайде да рисуваме

С помощта на измислените ви надписи направете една картичка, която ще се отнася към някой празник.

Тема
32

Игри. Гатанки. Пословици.
Поговорки. Скороговорки

Припомнете си:

Игра – физическа или интелектуална форма на организирана по някакви правила дейност.

Гатанка – кратко изречение или израз, в който скрито се описва предмет или явление, което трябва да се разпознае.

Пословица – народна мъдрост, събрана в едно изречение.

Поговорка – устойчив израз с преносно значение, с което се изказва мъдрост, придобита от житейския опит.

Скоропоговорка – труден израз за учленяване, особено когато се изговаря бързо.

1. Живее той над нас, на покрива,
в голяма кръгла къща.
дългокрак и дългонос,
заминава и се връща.
В реката никога не плува,
но жаби в блатото ловува.

(Щъркел)

2. Игриви, скокливи момченца,
облечени в сиви палтенца.
По двора подскачат, чирикат,
Трошички щом видят – долитат.

(Врабчета)

3. Синьото небе обича,
Музиката я привлича.
Сред бели облаци се рее,
С ясен глас оттам ни пее.
Все високо се издига
Тази гласовита...

(Чучулига)

1. Към коя тематична група на думите се отнасят думите-отговори на гатанките?
2. Какво трябва да се съдържа в гатанката?
3. Какви видове гатанки знаете?

2. Измислете гатанка-въпрос на някой предмет, започвайки с думата «Какво е това...». Най-сполучливите гатанки запишете в тетрадките си.

3. Кои украински пословици и поговорки съответстват на дадинете български?

По-добре хиляда приятели от хиляда гроша.
Бабини деветини.
Каквото искаш да ти правят другите, такова прави и ти на тях.
Добрата дума цена няма.
Богат е, който е здрав.

1. Какви пословици и поговорки още знаете?
2. Какво се изказва с помощта на пословиците и поговорките?
3. С какво се отличават пословиците от поговорките?

4. Отредактирайте дадените пословици и поговорки. Запишете ги в тетрадките си.

Аку гониш 2 заека, няма да хванеш ни 1.

Апетит идва с яденето.

В нужда се другар познава.

На лъжата крака са къси.

5. С някои от изучените ви скоропоговорки съставете изречения.

Тема
33 **Работа върху текстове с някои непознати думи. Използване на двуетичен речник**

1. Прочетете текста.

ИЗ «ЧЕРНИШКА»

В един априлски следобед, когато в сладостната тишина се чуваше бръмченето на насекомите, а дърветата, разнежени от изпълнения с неџа въздух, стояха притихнали, Чернишка чу непознати стъпки. Тя дремеше вџн от дупката, блажено обтегната под топлото слънце.

Повдигна глава и помириса въздуха. Между гъстите прџти на младата гора се мярна вълчица. Без да губи нито секунда, Чернишка се вмџкна под скалата. Вълчицата се спря и като хлопна с челюстите си, дойде до скалата. Завря глава в дупката и зџбите ѝ се оголиха. После започна да рови в тесния тунел, противният ѝ дџх достигаше до носа на Чернишка.

Това продължи цял час. Чернишка безшумно пропџлзя към другия изход, подаде глава навџн и като се увери, че вълчицата е зад скалата, побягна към старите, познати места.

Чернишка се върна привечер и влезе в тясната и влажна дупка, където беше се родила.

Леговището на майка ѝ се състоеше от тунел, който се разширяваше навџтре и достигаше една подземна скала. Там беше

по-сухо, няколко корена висяха отгоре върху рохкавата пръст. Още стояха остатъците от пера и козина, навличани от старата лисица.

Чернишка легна върху тях и след няколко часа роди четири лисичета.

По Емилиан Станев

Тунел – подземен коридор, по който минава път.

Леговище – дупка, място, където спи и живее животното.

2. С помощта на двуезичния речник, направете на дадените думи превод на украински език.

3. С тези думи съставете прости изречения.

1. Кой е главният герой в повестта?
2. Прочетете как са описани родните места на Чернишка.
3. Как се чувстваше Чернишка, разхождайки се по гората?
4. Защо Чернишка остана в леговището на майка си.

Хайде да рисуваме

Нарисувайте илюстрации към текста.

Тема

34

**Обучаващо писмено съчинение
на приказка по подобие на друга**

1. Прочетете приказката и я разкажете с помощта на въпросите към нея. Съставете план на текста.

СТАРИЯТ ЕЛЕН И МАЛКОТО ЕЛЕНЧЕ

Старият елен поведе стадото си към високата планинска поляна, където растеше зелена и мека трева. Той вървеше с

уверени стъпки, защото познаваше всяка бука в гората, но той не знаеше, че близо до кладенчето ловци бяха изкопали дълбока яма, покрили я бяха с клони и шума.

Когато стадото наближи кладенчето, най-малкото еленче, което беше най-отзад, изпревари другите, отиде при водача и викна:

– Стой, дядо! Не води стадото по тая пътека, защото вчера видях наблизо, че беше копано.

Старият елен поклати глава и рече:

– Дядо ти познава в тая гора всяка пътечка. Да не си посмяло да ме учиш накъде да водя стадото. Остани на опашката – там ти е мястото!

И като изправи главата си нагоре, рогатият старец затича право към прикритата яма. Цялото стадо се втурна подире му. Но щом наближи ручея, стана нещо страшно. Леката покривка на ямата не издържа и старият елен заедно с три сърнета се сгромоляса в дълбокия трап. Цялото стадо се стъписа.

– Бягайте назад! – извика малкото еленче и се втурна назад. Оцелелите сърни полетяха подире му като хвърковати.

А в дълбокия трап старият елен си блъскаше главата и думаше:

– Главо моя горделива, от тебе тегля! Ако бях послушал умното еленче, сега нямаше да бъда в ямата.

Българска народна приказка

Накъде еленът води стадото?

Каква засада подготвят ловците?

Как еленчето иска да помогне?

Вслушва ли се водачът в предупрежденията на умното еленче?

Какво става със стадото?

1. По подобие на тази приказка съчинете история със заглавие «Старият вол и малкото теленце».
2. Напишете своята приказка в тетрадките си.

Припомнете си:

Народното творчество (фолклор) е събирателно понятие за литературни произведения с неизвестен или неуточнен автор, а авторството се приписва като цяло «на народа». Народните песни са жанр на фолклора.

Текстът им е с форма на стихотворение. Не се знае кой ги е писал, защото всеки певец добавя нещо ново към песента или я променя. Повечето български народни песни са свързани с конкретни традиции и обичаи.

1. Прочетете изразително народните песни.

ПЕПЕРУДА МОЛИ ЗА ДЪЖД

Лет летела пеперуда
от ораче до копаче.
Орач стои на ралото,
а копача на мотика,
та се Богу милно моли:

– Дай ми, Боже, ситна роса,
да зароси синорето,
синорето по полето,
покрай Дунав сиво стадо,
сиво стадо, жълто просо,
Дай, Боже, дъжд!

ВЕНЦИ

Вила мома три венци зелени:
първи вила от росен ми здравец,
втори вила от бяла пшеница,
трети вила от червен трендафил.
Тоз, що вила от росния здравец,
него го е по село хвърлила –
да е село весело и здраво.
Тоз, що вила от бяла пшеница,
него го е по поле хвърлила –
да е поле плодно, плодородно.

Тоз, що вила от червен трендафил,
него го е на глава носила –
да е мома румена, червена.

венец – изплетен кръг от цветя и клонки за украса.

здравец – горско или градинско цвете с широки ароматни листа и малки виолетови цветове.

трендафил – роза.

1. Към кой вид на народните песни се отнасят дадените?
2. По групи изпишете по 5 епитета, които се намират в начало на песните. С 2 от тях съставете прости изречения.
3. Еднакво ли настроение ви предизвикаха стихотворенията? Защо?

Хайде да рисуваме

Нарисувайте по една картина от харесаната ви песен.

Тема 36 Литературни творби за българите в Украйна и тяхната култура

1. Прочетете текста.

БЪЛГАРСКАТА ТРАПЕЗА

За бесарабските българи е много важно събирането за една маса с изключително многообразие на българската трапеза. Българската бесарабска кухня показва нашата национална

култура и ни откроява като част от големия свят. Много от ястията, които навлизат в бесарабската българската кухня, се приготвят по стари рецепти, предавани от поколение на поколение векове наред.

Основната храна на българина независимо от неговия статут в обществото – дали е от град или село, дали е богат или беден е хлябът, който винаги присъствал на трапеза. Хлябът е светиня на българската трапеза. Не случайно има прочута българска поговорка, която гласи: « Не си по – голям от хляба», тоест хлябът е символ на нещо свято и непокорно – затова трябва да се уважава и цени. Освен хлябът в националната ни кухня присъстват такива български ястия като: пържени кюфтета и пържоли, картофи и кисело зеле с ориз на фурна, сарми и пълнени чушки, тиквеник и баница, шопска салата... Както нашата прародина България така и нашият бесарабски край се слави с разнообразието на плодовете, зеленчуците и животворната лоза, на която тежи ароматният сочен грозд.

Сергей Кабанов

1. Разкажете за своето любимото ястие.
2. Какви ястия готвите обикновено на празниците?
3. Как е прието в семейството ви да се отнасяте към хляба?

Тема
37

**Анализ и декламиране
на стихотворения и откъси
от проза**

1. Прочетете баснята.

КОН И МАГАРЕ

Един човек имал кон и магаре. Веднъж, като вървели заедно, магарето казало на коня:

– Вземи от моя товар, ако искаш да остана живо. Конят не го послушал. Магарето паднало от умора и издъхнало.

А когато стопанинът сложил целия товар на гърба на коня, та дори и магарешката кожа, той извикал с жален глас:

– Тежко ми на мен, нещастника!
Какво ми дойде до окаяната глава!

Не пожелах да взема малко от
товара и ето сега нося всичко, дори
и кожата!

Баснята разкрива, че когато големите и малките живеят другарски, те един друг ще се спасяват в живота.

Езоп

1. Какво искало магарето от коня?
2. Защо конят се нарича нещастник?
3. Правилно ли постъпи коня с магарето?
4. Съгласни ли сте с изказаната поука?

Хайде да инсценираме

Канят се на клас ученици, които ще изиграят баснята по роли.

Тема 38 Календарно-обредни и коледни песни

1. Прочетете изразително обредните песни.

ЛАЛЕНЦЕ СЕ ЛЮЛЕЕ

Лаленце се люлее
на зелена ливада.
Не е било лаленце,
а е било момченце.
Майка му го будеше:
– Стани, стани, детенце,
мое мило момченце,
да погледаш лазарки
как хубаво играят,

жълти чехли потропват,
шити поли развяват.
Колко шума по гората,
толкоз здраве на децата!
Ой, Лазаре, Лазаре,
тука първом дойдохме,
мома и момче найдохме.

чехли – вид леки домашни обувки, които са отворени отзад и не се закопчават.
пола – горна женска дреха, която обхваща тялото от кръста надолу.

1. Какви песни при вас се пеят на Лазаровден?
2. Какви езикови средства можем да намерим в песента? Изпишете ги.
3. За какво се пее в песента?
4. Как се нарича този обичай?
5. С кои думи лазарките благославят за здраве?
6. Кой деца стават лазарки?
7. Как се празнува Лазаровден при вас?

НА ГЕРГЪОВДЕН

Батко люлчица направи
да се люшкаме за здраве

Люшкой, люшкой! По-нагоре,
чак до слънчовите двори!
Че там златни слънчица
срещат палави деца,
златни ябълки им дават,
с мед и масло ги гощават.

Люшкой, люшкой! Аз летя
ту надолу, ту нагоре.
Дървесата се въртят,
нещо вятърко говори.

Люшкой, люшкой! Аз летя
чак до ведри небеса
Мед и масло, и цветя
и на теб ще донеса.

Батко люлчица направи
да се люшкаме за здраве.

Ран Босилек

люшкам – клатя насам-натам.
палав – игрив, буен, немирен.

1. Защо се люшкат децата на тази люлчица?
2. Докъде иска детето да стигне с нея? Защо?
3. Кое изречение се повтаря? Защо?

4. Какво обещава детето на крилатата люлка, за да изпълне тя желанието му?
5. Какви люлки вие харесвате? По какво Гергьовската люлка прилича на тях?
6. Какво си пожелават хората, когато се люлеят на празничната Гергьовска люлка?

КОЛАДЕ, ЛАДЕ

Ой, Коледо, мой Коледо,
родило се Боже чедо.

Коладе, ладе, коладе, ладе

Коладе, ладе, коладе, ладе

Кажи, бабо, като лани
И нам весело да стане.

Кравай скача от полица,
ври в котлето кървавица.

Коладе, ладе, коладе, ладе.

1. Какво сте чували за нощта, в която се ражда Христос?
2. А какво знаете за Витлеемската звезда?

Хайде да рисуваме

Опитайте се да си представите Святата нощ и да я нарисувате.

Тема 39 Приключенчески и фантастически художествени произведения

1. Прочетете текста.

ПИНОКИО КАЗВА ЕДНА ЛЪЖА И ЗА НАКАЗАНИЕ МУ ПОРАСТВА НОСЪТ

Пинокио скочи от леглото съвсем оздравял, защото трябва да се знае, че дървените човечета се разболяват рядко и оздравяват много бързо.

И Феята, като го гледаше да тича и подскача из стаята пъргав и весел като младо петле, му каза:

– Сега ела малко насам и ми разказвай.

– Стопанинът на куклите ми даде няколко жълтици и ми каза: «На, занеси ги на баща си...».

– А сега къде са жълтиците? – попита го Феята.

– Загубих ги! – отвърна Пинокио. Но той излъга, защото жълтиците бяха в джоба му.

Щом изрече лъжата, неговият нос, който и без това беше дълъг, веднага стана по-дълъг.

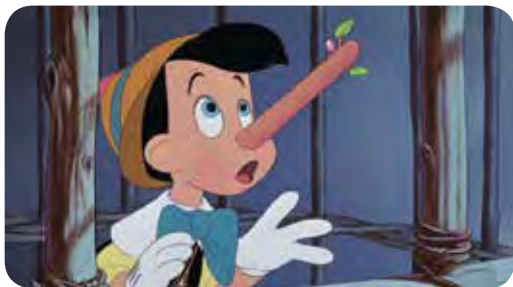
– И къде ги изгуби?

– В гората, тук наблизо.

При тая втора лъжа носът продължи да расте.

– Щом си ги изгубил в близката гора – каза Феята, – ще ги потърсим и ще ги намерим, защото всичко, което се изгуби в близката гора, се намира!

– А, сега си спомням добре – додаде Пинокио, като се заплиташе, – четирите жълтици не съм ги изгубил, а без да забележа, ги глътнах, когато пиех лекарството.

При тая трета лъжа носът му се удължи толкова много, че клетият Пинокио не можеше да се обърне на никоя страна. Ако се извърнеше насам, блъсваше носа си в леглото, ако се извърнеше натам, удряше го във вратата на стаята.

А Феята го гледаше и се смееше.

– Защо се смееш? – запита я Пинокио, съвсем смутен и обезпокоен за носа си, който растеше всеки миг.

– Смя се на лъжата, която каза.

– Откъде знаеш, че съм казал лъжа?

– Лъжите, моето момче, се познават веднага, защото има два вида лъжи, едни, на които краката са къси, и други, на които носът е дълъг. Твоята е тъкмо от ония, на които носът е дълъг.

Като не знаеше къде да се дене от срам, Пинокио се опита да избяга от стаята, но не му се удаде. Неговият нос беше пораснал толкова, че не можеше да мине през вратата.

Феята, умилоствивена, плесна с ръце и при тоя знак навлязоха в стаята през прозореца хиляди кълвачи, които след като накацах по носа на Пинокио, започнаха да го кълват така, че в няколко минути тоя грамаден нос придоби отново естествената си големина.

– Колко си добра, Фейо – каза Пинокио, – и колко те обичам!

жълтица – златна монета

клет – нещастен

забелязвам – виждам

веднага – в същия миг

1. С кое качество на героя се шегува авторът?
2. Има ли нещо забавно в тази история?
3. Каква е лъжата на Пинокио?
4. Как оценявате Пинокио? Как се отнасяте към такива герои като него?
5. Случвало ли ви се е да излъжете. Разкажете за случката, която припомняте.
6. Какви пословици и поговорки знаете за лъжата?

Тема 40 Творби на българските писатели за деца, техните отношения в семейството, училището

1. Прочетете текста.

СВЕТУЛКАТА И ЩУРЕЦЪТ

В нощта се носи нестихващата песен на щуреца. Гората е притихнала, птичките и цветята са заспали. Само щурчето свири ли, свири. Ние седим мълчаливо, запленени от красотата и спокойствието на лятната нощ. Изведнъж в тревата нещо светна. Марийка подскочи. Аз също трепнах, но нали съм мъж, няма да показвам, че ме е страх.

– Там... май има някого – прошепна Марийка.

Татко се засмя.

– Не се бой. Няма никого.

– Нещо светна. Виж, виж! отново светна! Сега е по-близо – тревожно шепнеше сестричката ми и дърпаше татко за ръката.

– Спокойно, момичето ми – успокой я татко и я погали по косата. – Това е малката светулка. Свети на щурчето да си вижда нотите.

– Татеее... – недоверчиво го погледна Марийка.

– Истина ти казвам. Светулката е. Сега ще ти я донеса. На всяко щурче и светулка!

Татко разтвори шепата си пред нас. В дланта му светеше малка буболечица.

По-точно светеше мъничкото ѝ коремче.

– Колко е хубава! А... хапе ли?

– Не, не хапе. Дай си ръчичката. Може да я подържиш, но не я стискай – и татко изсипа светулката в Марийкината длан. Скоро в тревата като малки искрици светнаха още светулки, а песента на щуреца продължи да оглася лятната нощ.

По Ели Томинска

щурец – насекомо, което издава напевен звук чрез търкане на надкрилията си.

светулка – твърдокрило насекомо със светещ орган на коремчето.

длан – вътрешната част на човешката ръка.

1. Кой са героите в разказа?
2. Къде отива семейството?
3. Какво се чува в тихата лятна нощ?
4. Защо всички са се умълчали?
5. Какво разтревожи децата?
6. Как и кого успокоява бащата?
7. В кои бащини думи има шега, а в кои – истина?
8. Какви чувства ви предизвика разказа?
9. С чи очи видяхте красотата на лятната нощ?
10. Опишете със свои думи тази лятна нощ все едно, че и вие сте били там.

Тема 41 Творби на българските писатели за природа

1. Прочетете текста.

В ПИРИН

Хубава е нашата Пирин планина!

Какви високи върхове, покрити цяла година със сняг; какви зелени долини, какви страшни борови гори, какви дивни хубости!

Лете по ония широки пастбища пъплят вакли стада, мучат гойни крави, цвилят лъскаво-влакнести коне, пуснати на свобода; а овчарският кавал пищи някъде, та отглашава долини и усои и весели цяла планина...

А бистри хладни поточета весело скачат от стръмните урви, лъкатушат из миризливите долини и сладко, сладко шумят, ся-

каш, че пеят нещо... Качиш ли се, хе, там на снежния връх, дето се въвира в небето, то ще видиш надалеко и нашироко други долини и планини; и Струма, и Вардар...; а на юг върховете светогорски, зад тях – Бяло море...

Хубава е, хубава е пустата Ирин-Пирин! Но ние ще ѝ идем на гости зимъска, когато са страшни нейните зимни веявици, нейните снежни бури и фъртуни. Те бучат като ад и засипват пътища и долове с дебели преспи. Тя тогава прилича на едно гробно царство. А гладни глутници вълци сноват по белия сняг и очите им светят в нощната тъмнота. Тежко на пътника, който се е изгубил ноще из тая планина и при такава буря!

Иван Вазов

Вакъл – черноок

усои – място в планината, където не прониква слънце

урва – дол, проход със стръмни стени

гойни – охранени

1. Опишете Пирин планина като я нарисувате с думи, според описанието на Иван Вазов.
2. Според писателя красива ли е Пирин планина през зимата?

Хайде да рисуваме

Нарисувайте Пирин планина през сезона, когато най-добре я представяте.

Тема
42

**Творби за традициите
на българския народ**

1. Прочетете текста.

През пролетта – месец март като настъпи – цялата природа се пробужда за нов живот. Ей ги, скорците вече пристигнаха от топлите страни, дрянът по отсрещните хълмове се отрупа с цвят.

По стар обичай рано-рано на първи март мама изнесе кълбета червени и бели конци и започна да прави мартеници: размота от кълбетата червени и бели конци, усука ги заедно, върза ги на възел. Като подряза краищата, та ги изравни, същинска китка излезе: с червено и бяло. После промуши през възела шарен конец, протегнах десница, върза мартеницата на ръката ми.

– Такааа! – рече радостно мама. – Мартеницата се носи за здраве, от червено и бяло се прави, червен и бял през годината да бъдеш! Пък дойде ли първият щъркел, на цъфнало дърво ще я закачим!

Докато се разговаряхме с мама, баба окачи червена дреха на един прът и излезе на двора. Изтичах подир нея. Размахва тя пръта пред прага, обиколи къщата, подпря го под стряхата.

– Нека постои тука! – усмихна се тя. – Да види червеничкото Баба Марта, да се поразсмее, слънчицето да пекне!

Тъй де, ако не я поразсмеем, може и да се начумери!

Мама излезе при нас. В ръцете ѝ цяла китка мартеници. Упътихме се към обора. Там татко реше кравата с едрозъб железен гребен, тя протегна доволно шия, а теленцето, подвило предни крака, суче ли суче, върти радостно опашка.

– Нека се насуче, че и нему мартеница да вържем! – погали го мама.

– Ти по-добре на опашката му я вържи! – рече татко.

– Телетата обичат да чешат шиите си по дърветата, вържеш ли му мартеница на шията, тутакси ще я скъса!

Вързахме му мартеница на опашката.

Хайде сега пък в кошарата при агънцата.

Закичихме и тях с мартеници, отворихме обора, излязоха подир нас. Хукнах из двора, хукнаха и те подир мене, туп-туп-туп, тупат с копитцата си. А мартениците греят на шиите им: червено и бяло, за здраве, същински пролетни китки.

Георги Марковски

да се начумеря – да се намръщя, насупитися (укр.)

нему – на него

тутакси – веднага, одразу (укр.)

1. За кой народен обичай се разказва в текста?
2. Окичват ли са и до днес с мартеници в първия ден на месец март?
3. Ако знаете други народни обичаи, свързани с месец март, разкажете за тях.

1. Прочетете разказа.

НА ПЪТ ЗА СЕЛО

Драги ми Смехурко.

Два месеца с баба на село летувах. И там много патих, но весело беше и си отлудувах. Всичко ще ти пиша. Днеска ще захвана и ще ти разкажа, как пренесох в село баба Цоцолана.

Съседът Захари докара колата с сивото магаре и на баба рече:

– Бабо Цоцолано, ето ти колата. Аз работа имам. Но Патилан лесно ще те натовари. Ще стигнете рано. Сивчо бързо ходи. Не е и далече. На теб, Патилане, Сивчо поверявам. Ума си събирай – пакост да не стане!

Зарадвах се много, че чичо Захари на мене остави своето магаре.

– Хайде, давай, бабо! Що ще се товари?

И баба започна товара да носи, пък аз го нареждах. Намествах, нареждах... ала все принася баба Цоцолана.

– Стига, бабо, стига, че за теб в колата място не остана!

– Слагай, Патилане! Баба ти за втора кола ще остане. Ще идеш с нещата, а после ще върнеш за мене колата.

– Бива, бабо, бива. С кола и магаре сто пъти на село Патилан отива.

И баба наслага възглавки, завивки и постелки меки, корита и менци, и тенжери разни – малки и големи. Сложи и сандъка със летни премени. А като добавка тури Дългобрадко. Дебеланко вмъкна в един от котлите. Най-после донесе квачката с пилците и рече засмяно:

– Дръж я, Патилане! И тя тука къде да остане. А на село има просо разпиляно, ечемик, пшеница...

Чу се вик юнашки в близката улица. Мойте патиланци вкупом долетяха.

– И ние ще дойдем, бате Патилане!

Аз с ръка посочих и викнах:

– Не може! Колата е пълна!

– Нека си е пълна. Без нея ще стане. Ще дойдем пешаци. На връщане, после, ще се качим всички!

Аз поведох Сивча. Тръгнаха след мене моите юнаци. Татунчо котакът колата подири, патаран след него важно се заклати.

Баба Цоцолана на прага остана. И с поръка строга оттам ме изпрати:

– Гледай, Патилане, по скоро да стигнеш! Бързай да се върнеш и мене да дигнеш! Навреме да дойдеш! Нещо да не стане. Че аз пеш не ходя! Иначе ще има много да си патиш!

Аз подканих Сивча, а Данчо извика:

– Бате Патилане, дай да го поводя!

– Аз ще си го водя, а вие отзаде тикайте колата!

Те се разпъхтяха отзад зад колата. А пък Гана, Дана и малката Мика дигнаха на рамо по една възглавка, бързат редом с Сивчо, смеят се и викат:

– Тичай, Дългоушко! И ний ти отнехме малко от товара. Ала после ти сам всички ще ни караш!

Вървахме, вървахме – облак дъждоносен изведнъж съзряхме. Облакът порасна. Почерня небето. И дъжд се изсипа над нас сред полето.

Потресна се много моята дружина, а малката Мика взе дори да плаче. Но аз им извиках:

– Дръжте се, юнаци! Не е патиланец, кой от дъжд се плаши! А летният дъжд е също като баба – ей сега те бие, а след миг се смее. Потърпете малко и лятното слънце пак ще ни огрее!

Потърпахме много. Ала дъжд се лее, лее, не престава. И нещо по-страшно се случи тогава.

Сивчо наред пътя изведнъж запря се. И не мръдна вече. Ни напред отива, ни назад се връща. Смяхме се всички, какво да правим. А той глава дигна, погледна небето и гласът му ясен далеч се разнесе. Данчо тогаз рече:

– Няма да останем тука сред полето. Чухте ли тръбача? Той даде знак вече. Дръжте се другари! Помощ ще пристигне! И ний ще се върнем и живи, и здрави!

Аз тогаз добавих:

– Котлите снемете, връз тях под колата на сухо седнете. Аз ще ви разказвам приказки и смешки. И леко ще минат тез часове тежки!

И ний се събрахме всички под колата. Сгушихме си една до друга главите. И квачката мокра разпери крилата, та край нас на сухо си прибра пилците. И аз заразправях приказки и смешки. И гръмнаха скоро смехове лудешки...

Така ний стояхме ни малко, ни много... Изведнъж колата над тях се разклати. Дългоушко ревна. И наблизо чухме гласове познати. И пред нас застана баба Цоцолана. И бащи, и майки, и чичо Захари, и кола голяма със друго магаре. Баба Цоцолана отдалеч захвана:

– А, бе, Патилане, ти какво направи?

– Нищо, бабо, нищо. Всички сме си тука весели и здрави. Пък и ти богата разходка направи. Няма да се връщам сега да те вземам. Ето кола празна, качи се във нея! А чичо Захари на ум ще научи нашето магаре, дете напред пътя тука ни остави. И после ще върне моята дружина...

Разсмяха се всички – и бащи, и майки, та без бой се мина. После ще ти пиша какво в село стана. Как се настанихме с баба Цоцолана.

Поздрав най-сърдечен!
Твой приятел вечен:
весел Патиланчо.

Ран Босилек

Когато разказваме по серия рисунки:

- разглеждаме рисунките, за да разберем историята;
- към всяка рисунка измисляме подходящ текст;
- разказваме последователно по рисунките;
- редактираме текста.

1. Съчинете по рисунките една история със заглавие «Случка в гората».

2. Разгледайте картинката.

1. Кого намери момченцето в гората?
2. Какво стана със зайчето?

3. Завършете изреченията:

Един ден момченцето _____.

Зайчето му беше _____.

Думички в помощ: видял, бедното, счупено краче.

4. Разгледайте картинката.

1. Как се грижило момчето за животното?
2. Думички в помощ: донесъл го в къщи, хранил го, грижел се.
3. Как момченцето лекувало крачето на зайчето?
4. Изберете думи за отговор на въпроса: превръзвал му крачето, мажел му раната.

5. Разгледайте картинката.

1. Отговорете на въпрос към картинката:
2. Къде момченцето занесло зайчето след това, когато то оздравяло?

Думички в помощ: наскоро, оздравяло, пуснал го на свобода.

План на текста.

1. Беда.
2. Грижа за зайчето.
3. На свобода.

6. Озаглавете текста.

7. Съставете устен преразказ на текста по картинките.

8. Напишете съчинение по серия на рисунките.

1. Прочетете приказките. От кой вид са те? Как определите вида им?

ЛИСИЦАТА И КОТКАТА

Веднъж котката срещнала лисицата в гората. Тъй като мислела, че лисицата е много умна и е на голяма почит в целия свят, спряла я и я заговорила:

– Добър ден, Кумичке-Лисичке, как си, какво правиш?

Лисицата, която била ужасно високомерна, придавала си дълго важност и мълчала. Все пак накрая рекла:

– О ти, жалка мустакано, какво те е прихванало? Осмеляваш се да питаш как съм? Какво си учила ти? Какво умееш?

– Умея едно единствено нещо – отвърнала котката скромно. – Ако ме подгонят кучета, мога да се покатеря на някое дърво и така да се спася.

– Това ли е всичко? – рекла лисицата. – Аз пък умея сто неща и освен това имам торба, пълна с лъжи. Жал ми е за

тебе, ела с мене и аз ще те науча как да се спасяваш от кучетата.

В тоя миг се задал ловец с четири кучета. Котката бързо-бързо се покатерила на едно дърво, дето клоните и шумата напълно я скривали.

– Развържи торбата с лъжите, Кумичке-Лисичке! – викнала котката от дървото, но кучетата вече били хванали лисицата и я държали здраво.

– Ай, Кумичке-Лисичке – обадила се пак котката, – загази ти с твоите сто умения...

1. Какво мисли за себе си лисицата?
2. Какви са отношенията между лисицата и котката?
3. В каква беда попадат двете животни?
4. Кой от тях се спасява от кучетата?
5. Какво съветва котката на лисицата?

Хайде да рисуваме

Нарисувайте най-харесания ви епизод от приказката.

МЪРЗЕЛИВАТА СНАХА

Един дядо и една баба имали само един син. Той се оженил. Довел им снаха. Тя се случила много мързелива. Където седне, не дига се. И нищо не работела.

Един ден дядото рекъл на бабата:

– Бабо, ти вземи менците и уж ще отиваш за вода, пък аз ще те спирам, та дано се сети снахата да отиде.

Бабата взела менците, а дядото почнал да ги дърпа и да вика:

– Стой, бабо! Ти си стара! Срамота е при по-млади ти да ходиш за вода. Дай менците на мене.

– Не бива, ти си по-стар. Аз съм жена – на мене по приляга да отида за вода – думала бабата и дърпала менците.

– Остави, бабо, дай на мене менците – думал дядото.

Снахата ги гледала, слушала, па рекла:

– Оле, оле, как се не разбират стари хора. И за туй ли ум се иска? Единият да отиде сега, а другият – утре.

1. Кои са героите в приказката?
2. Каква била снахата?
3. Какво решили да направят бабата и дядото?

4. Какво се случило ?
5. Как посъветвала снахата на бабата и дядото да се разберат?

Инсценирайте приказката по роли. Измислете следващ епизод и край, в който доброто побеждава.

Тема 46 Научна и информационна литература

1. Прочетете текста. Каква информация носи той?

КАКВО МОЖЕ ДА ПРАВИ КОМПЮТЪРЪТ?

Компютрите са удивителни машини. Но те са само машини и не могат да мислят сами. Затова се налага програмистът да им каже какво да правят.

Компютрите имат чудесна памет! Те могат да съхраняват всякаква информация. Те никога нищо не забравят!

Компютрите ще ви помогнат да научите математика, правописа и чужди езици. С тях дори можете да свирите мелодии и да композирате музика. Те са винаги много търпеливи, когато грешите. Показват ви грешката и изчакват, докато я поправите.

*Джейни Арънс, Бети Гленън
(Из «Компютърът – ваш приятел»)*

1. Защо компютрите ги наричат машини?
2. Защо компютрите никога нищо не забравят?
3. С какво ви помагат компютрите?

2. Прочетете текста. Каква информация носи той?

БРЕЗА

Брезата е дърво, което достига до 30 метра височина. Младите клонки обикновено са увиснали, имат гладка кора и са гъсто покрити с лепкави брадавички. Листата на брезата са с яйцевидна форма и със заострени върхове. Брезата обича влажния планински климат. Дървесината ѝ е много ценна.

Николай Боев

1. Към кой вид литература се отнасят дадените текстове?
2. Каква литература най-харесвате да четете?

Тема 47 Оформяне на писмо и покана

Писмо – текст, който има определена структура.

Писмата могат да бъдат **лични** или **официални**.

Личното писмо може да е:

– писмо-разказ.

Официалното писмо може да е:

– писмо-поздрав;

– писмо-молба;

– писмо-благодарност.

Адресат – този, който получава писмо.

Адресант – този, който пише писмо.

Оформяне на плика:

– в горното лявото кътче на плика пишем фамилното си име и името си, своят адрес;

– названието на мястото, където живееете, улицата и номер на вашата къща или апартамента ви;

– в долното дясното кътче на плика пишем фамилното име и името на човека към когото пишем писмото и неговият точният адрес;

– указваме на плика индекса (номер на щанда на пощата) от където се отправя писмото и индекса на (номер на щанда на пощата), където трябва да стигне писмото;

– на писмото се клее марка.

1. Запишете няколко опорни думи на темата: «Писмо».

2. По дадения план напишете писмо един към друг.

План

1. Обръщение към този, на когото е предназначено писмото.
2. Въпроси, които имат непосредствено отношение към живота на адресата, добри думи, пожелания в неговия адрес.
3. Изказване на уважение, любов, преданост, думи на прощаване.

4. Подпис и дата.

1. Какво трябва да направите, за да се превърне вашето съобщение в писмо.
2. Оформете пликчето на вашето писмо.

Покана – напечатан лист с предложение към някого да направи нещо.

Поканите могат да бъдат: **устни и писмени.**

Когато правим **устна покана** на някой мероприятие, трябва да се смятаме с:

- възрастта на събеседника;
- думите, с помощта на които можем да се обрaтим към възрастния човек или своя връстник;
- тона на изтакването (мимика, жестове).

Писмената покана трябва да съдържа:

- обръщение. На кого е адресувана;
- къде се кани;
- времето;
- авторът на поканата.

3. Съставете покани по такива ситуации: «Покана по телефона», «Покана на кино», «Покана на празник».

4. По модела на дадената покана съставете писмено вашата.

ПОКАНА НА РОЖДЕН ДЕН

Скъпи приятелю!

Каня те на моя рожден ден!

Чакам те на 16 ноември в 15.00 часа, на улица Бесарабска, къща 34.

В програмата: игри, танци, конкурси.

Ще съм рад, ако дойдеш да разделиш с мен празника ми.

Твоят приятел.

Хайде да играем

Единият от учениците кани на някой мероприятие, другият му благодари за поканата.

Тема

48

Преразказ

Що е преразказ?

Ученическите съчинения и преразкази в устна или в писмена форма са вид текст. Защо?

Казваме, че правим преразказ, когато предаваме в устна или в писмена форма съдържанието на чужд текст – литературно произведение, урок, разказ за случки от живота и др.

Припомнете си:

Кой преразказ е подробен?

Кой преразказ е кратък (сбит)?

КАК ПРЕРАЗКАЗВАМЕ?

1. Проучваме текста: вникваме в неговата тема и идея, като изясняваме основните моменти в случката; обясняваме непознатите думи и изрази.

2. Правим план, в който отразяваме основните моменти от съдържанието.

3. Предаваме съдържанието, като се ръководим от плана. Спазваме последователността на действията. Не прибавяме нови герои и нови случки. Не променяме мястото и времето на действието. Придържваме се към езика на автора. Първото изречение на всеки абзац пишем на нов ред.

КАК МОЖЕ ДА СЕ ПОДОБРИ СЪЗДАДЕН ТЕКСТ (ПРЕРАЗКАЗ ИЛИ СЪЧИНЕНИЕ)?

Прочетете създадения текст.

Определете неговата тема и идея.

Изяснете дали темата и идеята са разкрити вярно; има ли пропуски или отклонения от темата.

Преценете свързани ли са смислово и според езиковите правила отделните изречения и абзаци. Отделени ли са абзаците на нов ред?

Проверете допуснати ли са грешки. Поправете ги.

Прочетете отново текста. Поправете повторно, ако се налага.

1. Прочетете текста.

ПИПИ ДЪЛГОТО ЧОРАПЧЕ

Дните минаваха и настъпи есента. Томи и Аника бяха много заети в училище и с всеки изминат ден се изморяваха все повече. На всичкото отгоре и двамата се разболяха наведнъж от шарка и трябваше да лежат няколко седмици. Тия седмици щяха да са много скучни, ако Пипи не идваше всеки ден пред прозореца да им прави какви ли не маймунджилъци. Докторът ѝ забрани да влиза в стаята при болните, за да не се зарази, и тя го послуша... Но никой не ѝ забрани да прави маймунджилъци.

Детската стая беше на втория етаж, та Пипи постави стълба до прозореца. Томи и Аника си лежах в леглата и всеки ден гадаеха как ли ще изглежда Пипи, когато се появи

този път на стълбата. Защото всеки път беше съвсем различна. Ту беше облечена като коминочистач, ту като призрак в бяла мантия, ту се правеше на вещица.

Понякога разиграваше весели спектакли пред прозореца и играеше сама всички роли.

Пипи правеше и гимнастически упражнения на стълбата – и то какви! Когато искаше да слезе, тръгваше с главата напред, само и само да се развеселят Томи и Аника.

Пипи всеки ден отиваше до града и купуваше на Томи и Аника ябълки, портокали и бонбони. Слагаше всичко в една кошница и връзваше на дръжката дълго въже. После Господин Нилсон се изкатерваше горе с края на въжето, а Томи отваряше прозореца и издърпваше кошницата. Понякога Господин Нилсон им носеше писма от Пипи, когато тя не можеше да дойде.

Но това се случваше рядко и Пипи висеше на стълбата по цели дни.

Сегиз-тогиз тя притискаше нослето си о стъклото на прозореца. Обръщаше клепачите си и правеше всевъзможни ужасни гримаси. Беше казала на Томи и Аника, че ще получат паричка, ако издържат да не се засмеят. Но това беше невъзможно. Томи и Аника така се превиваха от смях, че едва не паднаха от креватите си.

По Астрид Линдгрен

1. Какво стана с Томи и Аника?
2. Какво правеше Пипи, когато приятелите ѝ попаднаха в болницата?
3. Какви роли играеше Пипи пред прозореца на болните?
4. Какво правеше Пипи всеки ден, когато отиваше до града?
5. Кой е Господин Нилсон? Какво той правеше за Томи и Аника?
6. За какво Пипи искаше да даде паричка на приятелите си?

1. Съставете план към прочетения текст.

2. Направете по групи устен преразказ на текста.

Преразказът на първата група да бъде подробен, а на втората – кратък (сбит). Какви са разликите между двата вида преразказ?

3. Преразкажете писмено накратко мултфилма, който ви е харесал.

Диалог – разговор на два и повече човека.

- ▶ Диалогът състои от реплики и думи на автора.
- ▶ Всяка реплика се пише от нов ред и чрез тире.
- ▶ Препинателните знаци се слагат също както при пряката реч, само че диалогът с кавички не се отделя.
- ▶ Диалогът се използва в художествен и разговорен стил.

1. Прочетете диалога и проследете препинателните знаци, чрез които думите на героите са отделени от думите на автора.

– Къде бързаш толкова? – попита ме баба.

– В къщи при мама, за да ми се скара, дете съм изцапал новите си дрехи – отвърнах аз.

– Да се чудиш! Бързаш да ти се карат?! – изненада се тя.

– Да, бързам да стигна у дома преди татко, иначе ще ми се кара той! – обясних ѝ аз.

Съставете диалог по подобие и го напишете в тетрадките си.

2. Прочетете приказката и я разкажете, като думите на героите замените с думи на разказвача.

И КОСЪТ ПОМАГА

Дошла пролет. Лозари тръгнаха да режат лозята. Повикали и коса да помага.

– Хайде, косе, да режем лозята!

– Сега не мога! – рекъл той. – Сега си правя гнезденце.

Дошло време лозето да се прекопае.

Лозарите пак повикали на помощ косето, а то им отвърнало:

– Не мога. Сега мътя яйчицата си, трябва да ги топя, че да ги излюпя. Работа имам много.

Дошло време за връзване, косето пак не пожелало да помогне.

– Хайде, косе, да връзваме!

– Не мога – отвърнал косът. – Малки са ми пиленцата.

Узряло гроздето. Тръгнали лозарите да го берат.

– Хайде, косе, да берем грозде! – извикали му берачите на шега.

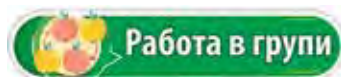
– Ей сега, ей сега! – радостно извикал косът.- Чакайте да повикам и малките да помагат!

Ала лозарите му рекли:

– Почакай, косе, почакай! Който не работи, не трябва да яде.

Народна приказка

1. Колко пъти лозарите срещат косето? Кога?
2. Кога косът решава да помогне на лозарите?
3. Как разбирате думите на лозарите: «Който не работи, не трябва да яде».
4. Прочетете приказката по роли. Разпределете се на групи, за да подготвите представление.

Работа в групи

5. Работете по картинките, като съставите диалог по дадена тема.

1 група

«Запознаване»

2 група

«Телефонен разговор»

3 група

«Моето семейство»

6. Днес у нас гостуват Мечето Пух и Карлсон, който живее на покривите. Те за пръв път се срещат. По четири реплики, в двойки, запишете измисления им от вас разговор.

Припомнете си:

Фотография – техника на рисуване със светлина.**Фотографска снимка** – продукт на фотографията.**1. Прочетете стихотворението.****ВНУЧКА ФОТОГРАФКА**

Вижте тази снимка нейна:
тази снимка е семейна.
Тук са мама, баба, татко
и прабабата, и дядко,
чичо, вуйчо, стринка, леля,
сбрани на кафе в неделя.
Снимката е тъй изкусна,
че се вижда колко вкусна
торта със бадемов крем
подир малко ще ядем:
всеки късче ще получи!

И домашното ни куче
ще си хапне, няма що
(вижте как се моли то).
Тази снимка подир време
видно място ще заеме
без кавга, без спор, без шум
във семейния албум.
Внучката ми ще се вира,
скъпи хора ще намира
и по дядовия дом
ще тъгува крадешком.

Лиана Даскалова

1. Какъв момент е заснела малката фотографка?
2. Кои хора са на снимката?
3. Какво правят те на снимката?
4. Можете ли да кажете, че снимката е много сполучлива? Защо?
5. Как мислите, дали тази снимка ще заеме най-важното място в семейния албум?
6. А вие обичате ли да фотографирате?
7. Имате ли семеен албум? А свой албум?
8. Кои от снимките си най-харесвате?

Комиксът е произведение, в което се разказват истории с помощта на рисунки. Езикът му е специфичен и чрез него се предават не само репликите на героите, но и шум, движение, мисли и чувства.

1. Прочетете текста в комикса по роли.

Мултфилм – филм, създаден с помощта на средствата на покадровата отрисовка и предназначен за демонстриране в кинотеатри и по телевизията, по компютери.

1. Прочетете текста.

ГРОЗНОТО ПАТЕНЦЕ

Под репеите в градината на стар чифлик се излюпили патенца. Всички били малки, жълтички и пухкави, освен последното. То било толкова едро, грозно и различно от останалите, че отначало майка му го помислила за пиле. Но като видяла колко умело плува, се успокоила и го заобичала.

Обаче другите обитатели на птичия двор постоянно се подигравали на неговата грозота. Нещо повече – кокошките, гъските, пуйките. Дори собствените му братя и сестри го кълвели, скубели и блъскали. Накрая патенцето не издържало и прехвъркнало стобора. Бягало, бягало и стигнало до голямо блато. То още не било отдъхнало от дългия бяг, когато от всички страни се разнесли гърмежи и кучешки лай. Грозното патенце уплашено се мушнало в тръстиката и оттам с ужас наблюдавало как неговите родственици – дивите патици – падали една след друга, пронизани от куршуми.

Клетото мъниче прекарало сред тръстиките целия ден и цялата нощ. На сутринта завалял сняг, разразила се страшна буря. Премръзнало и гладно, патенцето напуснало блатото и отново тръгнало на път. Най-после се добрало до къщичката на една бедна старица, която се смилила над него и го приютила на топло. Старата жена недвиждала и го помислила за патица.

Хранела го усърдно и все се надявала, че то ще снесе яйце.

Освен стопанката, в къщичката живеели един котарак, който умеел да мърка, да извива гръб и дори да изпуска искри,

когато му погаят козината, и една късокрака кокошчица. Двамата се мислили за много умни и красиви. Те непрекъснато се подигравали на малкото патенце и един ден то не издържало и напуснало дома на старицата. Но патилата му не свършили дотук. Като минавало през селото, децата го гонели със смях и крясъци, котките, наежени, фучали, а кучетата го преследвали с лай.

Най-накрая клетото патенце стигнало до едно езерце и се сгушило с разтуптяно сърце сред крайбрежните храсти. Внезапно изпод зелените им вейки се показали три великолепно бели лебеда. Те забелязали патенцето и заплували към него. «Сигурно ще ме убият, защото им загрознявам езерцето» – помислило си клетото създание и смирено навело глава към водата. Но какво видяло в прозрачната езерна повърхност? Не някаква сива и грозна птица, а бял и строен лебед.

В този момент до брега дотичали две деца.

– Вижте, дошъл е нов лебед! – завикали те. – Той е най-красивият от всички!

(Из Ханс Христиан Андерсен)

репей – бурен с едри листа и топчести бодливи семена, които лесно полепват за дрехи, козина и др.

гърмеж – силен шум при изстрел

тръстика – блатно растение с високо кухо стъбло

1. Опишете как изглежда патето в началото и накрая на приказката.
2. Като не издържава подигравките от домашните птици, какво решава да прави патето?
3. Като решава да напусне двора на старицата, къде отива патето и какво става там с него?

Прегледайте мултфилма «Грозното пате». Има ли разлика между прочетения текст и прегледания филм?

СЪДЪРЖАНИЕ

Тема 1.	Текст. Типове на текста	3
Тема 2.	Структура на текста. Заглавие. Тема. Основна мисъл	8
Тема 3.	Редактиране на текста. Видове редактиране	11
Тема 4.	Стилове на текста. Работа върху художествени и научно-популярни текстове.....	16
Тема 5.	Изречение. Главни части на изречението	20
Тема 6.	Второстепенни части на изречението	23
Тема 7.	Еднородни части на изречението.....	28
Тема 8.	Общо понятие за сложното изречение. Запетаи в сложното изречение	31
Тема 9.	Пряка и авторска реч. Пунктуация при пряката и авторската реч.....	36
Тема 10.	Самостоятелни и служебни думи.....	39
Тема 11.	Съществително име. Особености на формообразуването.....	43
Тема 12.	Прилагателно име. Особености на формообразуването. Степенуване и членуване.....	48
Тема 13.	Числително име. Форма и видове на числителните имена.....	54
Тема 14.	Местоимения	58
Тема 15.	Глагол. Спрежение на глагола	64
Тема 16.	Сегашно и бъдеще време на глагола	66
Тема 17.	Минало свършено и минало несвършено време	70
Тема 18.	Повелително наклонение на глагола	72
Тема 19.	Съвместна употреба на изучените глаголни времена.....	74
Тема 20.	Строеж на думата. Производни и сродни думи	76
Тема 21.	Сложни думи	79
Тема 22.	Регресивна асимилация. Изговор и правопис.....	81
Тема 23.	Редукция на неударени гласни. Изговор и правопис.....	83
Тема 24.	Правоговор и правопис на думи със съчетания от две и три съгласни.....	85
Тема 25.	Променливо я. Подвижно и непостоянно ъ.....	87
Тема 26.	Синоними. Антоними. Омоними.....	90
Тема 27.	Фразеологизми.....	92

Тема 28. Четене на текст с определено задание.....	93
Тема 29. Обучаващ писмен преразказ	94
Тема 30. Работа върху несложни текстове (обява, стихотворение)	95
Тема 31. Работа върху несложни текстове (надписи, етикети с цени, адреси).....	97
Тема 32. Игри. Гатанки. Пословици. Поговорки. Скоропоговорки	98
Тема 33. Работа върху текстове с някои непознати думи. Използване на двуезичен речник.....	100
Тема 34. Обучаващо писмено съчинение на приказка по подобие на друга.....	101
Тема 35. Устно народно творчество	103
Тема 36. Литературни творби за българите в Украйна и тяхната култура	104
Тема 37. Анализ и декламирање на стихотворения и откъси от проза.....	105
Тема 38. Календарно-обредни и коледни песни.....	106
Тема 39. Приключенчески и фантастически художествени произведения.....	108
Тема 40. Творби на българските писатели за деца, техните отношения в семейството, училището	110
Тема 41. Творби на българските писатели за природа.....	112
Тема 42. Творби за традициите на българския народ.....	113
Тема 43. Хумористични творби на българските писатели	115
Тема 44. Писане на кратки съчинения по серия на рисунки	118
Тема 45. Приказки.....	120
Тема 46. Научна и информационна литература	122
Тема 47. Оформяне на писмо и покана.....	123
Тема 48. Преразказ.....	125
Тема 49. Диалог	128
Тема 50. Фотография. Комикси. Мултфилми.....	130

Навчальне видання

**ПРОДАНОВА Олена Іллівна,
МІЛКОВ Анатолій Миколайович,
НІКОЛОВА Христина Василівна**

БОЛГАРСЬКА МОВА

**Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

На обкладинці і форзаці фото учнів Обласного закладу
«Спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат
“Болградська гімназія ім. Г. С. Раковського”»

Редактор *Марія Маринова*
Художній редактор *Ігор Шутурма*
Коректор *Микола Ніколов*

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 11,016.
Обл.-вид. арк. 8,95. Тираж 979 пр.
Зам. № 21-133

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua; svit_vydav@ukr.net

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017

СИНТАКСИЧЕН РАЗБОР

Идва китната пролет!
Изгря слънцето, поздрави окъпаната гора, птичките запяха сладкогласно.
(Георги Караславов)

Какво се върши последователно при синтаксичен разбор?	Разбор на изреченията
1. Определя се видът на изречението по състав – дали е просто или сложно.	Първото изречение е просто – има едно сказуемо. Второто изречение е сложно – има три сказуеми. Състои се от три прости изречения, които са свързани безсъюзно.
2. Определя се видът на изречението по цел – дали е съобщително, въпросително, подбудително, дали е възклицателно.	Първото изречение е възклицателно – съобщението се изказва с радост. Второто изречение се състои от три съобщителни изречения.
3. Намират се главните части – сказуемо, подлог. Ако подлогът е разширен, намира се определението към него.	Първо изречение: сказуемо <i>идва</i> ; разширен подлог – <i>китната пролет</i> ; определение – <i>китната</i> . Второто изречение: сказуемо – <i>изгря, поздрави</i> ; подлози – <i>слънцето, птичките</i> ,
4. Намират се второстепенните части – допълнение, обстоятелство. Ако са разширени, намира се определението към тях. Определя се обстоятелството по вид – време, място, начин.	Първо изречение – няма дъпълнение, няма обстоятелство. Второ изречение – има разширено дъпълнение – <i>окъпаната гора</i> ; определение към него – <i>окъпаната</i> ; има обстоятелство за начин – <i>сладкогласно</i> .
5. Прави се извод – дали изречението е кратко или разширено.	Първо изречение: разширено – Идва китната пролет! Простите изречения в сложното изречение са: – кратко – <i>изгря слънцето</i> ; разширено – <i>поздрави окъпаната гора</i> ; разширено – <i>птичките запяха сладкогласно</i> .

Трябва да запомните коя част как се отбелязва:

- Подлог —————
- Сказуемо =====
- Определение ~~~~~
- Приложение ~~~~~
- Допълнение ==//==
- Обстоятелствено пояснение ==##==
- Сказуемно определение ~~~~~

МОРФОЛОГИЧЕН РАЗБОР

Как се прави морфологичен разбор?

1. Определя се към **кой клас думи** принадлежи думата – съществително име, прилагателно име, глагол и др.
2. Когато думата е **съществително име** или **прилагателно име** определя се: **родът** – мъжки, женски, среден; **числото** – единствено, множествено; **формата** – членувана ли е или не. За прилагателното име се определя дали е **степенувано**.
3. Когато думата е **глагол**, определя се: **времето** – сегашно, бъдеще, минало; **лицето** – първо, второ, трето; **числото** – единствено, множествено.

МОРФОЛОГИЧЕН РАЗБОР НА ДУМИТЕ В ИЗРЕЧЕНИЕТО

Ученикът чете нова книга.
Ученикът – съществително име, мъжки род, единствено число, членувано;
чете – глагол, трето лице, единствено число, сегашно време;
нова – прилагателно име, женски род, единствено число, нечленувано;
книга – съществително име, женски род, единствено число, нечленувано.

ФОНЕТИЧЕН РАЗБОР

Как се прави фонетичен разбор?	Фонетичен разбор на думата <i>писмо</i>
1. Разделя се думата на срички, определя се мястото на ударението.	Думата <i>писмо</i> се дели на две срички – пис – мо. Ударението пада на крайната сричка – мò.
2. Определя се видът на гласните – широки или тесни, и видът на съгласните – звучни или беззвучни.	Гласните са две – и – тясна, о – широка. Съгласните са три п , с – беззвучни, м – звучна.
3. Определя се как са означени звуковете: една буква – два звука, две букви – един звук.	Всяка буква означава един звук: П – [п], и – [и], с – [с], м – [м], о – [о].

